

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2010 – 2013

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vladimír Lichtenberk

Odsun Němců z Chomutovska

Praha 2013

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Lukáš Novotný, M.A., Dr.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED STUDIES

2010 - 2013

BACHELOR THESIS

Vladimír Lichtenberk

Odsun Němců z Chomutovska

The process of Germans expatriation from the Chomutov area

Prague 2013

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

Mgr. Lukáš Novotný, M.A., Dr.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 15. 3. 2013

Vladimír Lichtenberk

Poděkování

Děkuji Mgr. Lukáši Novotnému, M.A., Dr. za odborné vedení, podnětné rady a pomoc při zpracování této bakalářské práce. Za cenné náměty, informace, rady a připomínky, zodpovídání mých dotazů a celkovou podporu v mém bádání.

Anotace

Tato bakalářská práce zpracovává události probíhající v severozápadních Čechách po skončení druhé světové války. Zhodnocuje situaci obyvatel německé národnosti v poválečném Československu, především na Chomutovsku. Analyticky se zaměřuje na způsob a průběh odsunu Němců z Chomutovska, včetně zaznamenání dobových událostí souvisejících s jejich vysídlením. Z dnešního pohledu poukazuje na vnímání odsunu Němců a událostí spojených s odsunem. Dále se zabývá historickým vnímáním německého obyvatelstva dnešní generací zejména na Chomutovsku.

Klíčové pojmy

Benešovy dekrety, Československá republika, excesy, historická paměť, Chomutovsko, místa paměti, muzeum, odsun, sudetští Němci, tábory, vlak.

Annotation

This Bachelor thesis maps the events that happened in Northwest Bohemia after the World War II. It evaluates the situation of inhabitants of German origin in post war Czechoslovakia, particularly in the area of Chomutov. The thesis concentrates analytically on the form and the process of Germans expatriation from the Chomutov area while at the same time chronicles the contemporary events related to it. From recent perspective, the thesis points at the perception of German expatriation and events linked to it. It also deals with the historical perception of German inhabitants by the present generation, particularly in the Chomutov area.

Key words

Beneš decrees, camps, Czechoslovak republic, excesses, expatriation, Historical memory, Chomutov area, museum, places of commemoration, Sudeten Germans, train.

OBSAH

ÚVOD	9
1. SITUACE OBYVATEL NĚMECKÉ NÁRODNOSTI V ČSR R. 1945	12
1.1 Politická situace	12
1.2 Ekonomická situace	14
1.3 Společenská situace.....	16
2. ODSUN OBYVATELSTVA Z ČSR	20
2.1 Mezinárodně právní aspekty.....	20
2.2 Divoký odsun.....	21
2.3 Organizovaný odsun.....	24
2.4 Sociálně demografické údaje Němců po skončení odsunu	25
3. SITUACE NĚMECKÝCH OBYVATEL NA CHOMUTOVSKU R. 1945	28
3.1 Politická situace.....	28
3.2 Ekonomická situace.....	31
3.3 Společenská situace.....	33
4. ODSUN NĚMCŮ Z CHOMUTOVSKA	35
4.1 Divoký odsun.....	35
4.2 Organizovaný odsun.....	37
4.3 Sociálně demografické údaje.....	39
5. MÍSTA PAMĚTI.....	41

6. KULTURA VZPOMÍNÁNÍ NA ODSUN NĚMCŮ	43
6.1 Němci: klíč k pochopení historie Chomutova	43
6.2 Odsun jako téma společenského diskurzu	44
6.3 Odsun jako téma kulturní paměti	47
6.4 Odsun jako mediální a literární téma	48
ZÁVĚR	50
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	53

ÚVOD

Téma odsunu německého obyvatelstva jsem si zvolil především proto, že pocházím z míst, která jsou tématem bakalářské práce. Na mnoha místech je možné se dnes setkat se stopami dávné i nedávné minulosti, které jsou spjaty s původním, převážně německým obyvatelstvem. Jedná se o stopy viditelné na první pohled, zejména zanechané v architektuře, různých artefaktech, ale jsou zde také současné projekty, které jsou realizovány v česko-německé spolupráci. Další hlediska pro zvolení tématu bakalářské práce jsou samotné historické skutečnosti. Tím, že jsou historiky neustále zkoumána, zpracovávána a uveřejňována témata vztahující se k nepříliš známé novodobé historii, je neustále co objevovat, poznávat a rozšiřovat své povědomí o důležitých dějinných událostech naší novodobé historie.

Poznáním a seznámením se s událostmi, které se staly před desítkami let, můžeme nalézt odpověď i na mnohé současné otázky. Poznání novodobých dějin nám může pomoci se lépe orientovat v určitých jednáních či prohlášení politických činitelů a lépe pochopit souvislosti, ať už se týkají Němců, sudetoněmecké otázky, vzájemných vztahů, našeho regionu, ale i celkové politiky.

K samotnému tématu odsunu musím uvést, že se plně neztotožňuji se způsoby vyrovnání s odsunem sudetských Němců, zejména odsuzuji násilí a zvláště prováděnou na bezbranných obyvatelích, zejména ženách, dětech a starých či bezmocných lidech. Podle mého názoru se jedná o temnou část naší novodobé historie, kterou mnoho z nás nezná anebo si ji nepřipouští. Z tohoto důvodu vnímám všechny snahy vyrovnání se s minulostí, prováděné na všech úrovních naší společnosti, pozitivně.

Dříve k uvedenému tématu nebylo u nás k sehnání mnoho publikací. Obrat nastal změnou poměrů v naší zemi. Tato změna umožnila vydání knih, publikací a periodik, jejichž témata byla dříve nepřijatelná. Dnes se historici mnohem více věnují i těmto tématům novodobé historie, vychází více odborných publikací a zároveň se vydávají různé knihy pamětí. Jsou publikovány vzpomínkové knihy účastníků tehdejších událostí, ať už se jedná o odsunuté Němce či obyvatele, kteří tu mezi námi žijí. Díky tomu máme větší a širší možnosti seznámit se s průběhem událostí tak, aby náš pohled nebyl jednostranný, ale objektivní. Díky vydanému množství publikací máme možnost vytvořit si obraz tehdejší situace, poznat příčiny a důvody určitých kroků a dozvědět se, jaké bylo vnímání událostí konkrétními osobami a jejich okolím.

Poválečná situace byla složitá. Uskutečnil se odsun německého obyvatelstva a osídlení pohraničí novými příchozími. Navíc události spojené se změnou společenského a politického systému přinesly do pohraničí těžkosti, s kterými se naše společnost vyrovnávala desítky let. Část obcí byla vysídlena a zanikla, některé obce a města byla zbourána v důsledku těžby hnědého uhlí a jiné činnosti v krajině severních Čech. V kraji převládal těžký průmysl, hornictví a také elektrárny, což zanechalo nemalé stopy na změně krajiny, životním prostředí a v mysli obyvatel. Důsledkem bylo, že mnoho lidí, zejména vzdělaných, tento kraj opouštělo a noví obyvatelé, většinou žijící ve městech, našli uplatnění převážně v těžkém průmyslu. V posledním období se situace postupně mění k lepšímu. Těžký průmysl již nepřevládá, elektrárny jsou odsířené, aby nedocházelo k znehodnocování životního prostředí, a do obcí se začíná vracet život. V obcích je podporována nová výstavba, stavení jsou opravována a místní lidé se začínají zajímat o historii, ale i budoucnost jejich bydliště. Tomu napomáhají kulturní a společenské akce, příhraniční spolupráce, prohlubování přátelských vztahů s jinými obcemi i v zahraničí, v obcích vyvíjí svoji činnost zájmová a občanská sdružení, kulturní a historické akce pořádají instituce jako muzea, knihovny, obce a města realizují projekty v rámci česko-německé spolupráce, která se neodvíjí jen na kulturním poli. Mnohem více je dnes vnímáno kulturní dědictví, v rámci kterého jsou zachraňovány například kostely či památné budovy.

Dnes už je německá historie, která zde zanechala nesmazatelnou stopu, nově objevována, připomínaná a poznávána. K jejímu poznání napomáhá nejenom vydávání publikací a periodik, ale také různé počiny pořádané oblastním muzeem, knihovnou, občanským sdružením, případně projekty s podporou měst a obcí. Mezi takové projekty se řadí zejména výstavy obrazů, fotografií, hudební vystoupení, ale i pořádané přednášky či konference. Připomínaná historie se vztahuje k osobnostem, které zde žily a událostem, které se zde staly. Novodobá historie, která souvisí s Němci je připomenuta památnými místy, tematickými výstavami, případně akcemi, jako výprava po stopách pochodu smrti do Deutschneudorfu.

Ve své práci poukazují na poválečný vývoj v naší zemi ve vztahu k odsunu německého obyvatelstva a samotný odsun Němců. Na poválečný vývoj navazuje povědomí o tématu odsunu v průběhu let až po současnost. Jak byl a je u nás samotný odsun vnímán a jakým způsobem jsou připomínány události odsunu v dnešní době.

Z důvodu dostatečné přehlednosti je práce rozdělena do jednotlivých kapitol. V první kapitole je popsána situace obyvatel po ukončení války v ČSR v roce 1945. Z hlediska politického jsou zmíněny dekrety prezidenta Beneše a postup československé armády v pohraničí. Ekonomická situace je po osvobození chaotická a jsou popsány ekonomické důsledky vydaných dekretů vůči Němcům. Z hlediska společenské situace je uvedena migrace

obyvatel na našem území, zejména v pohraničí, a řešení dané situace v nových poměrech, včetně šikanování obyvatel německé národnosti.

Druhá kapitola je věnována odsunu obyvatelstva z ČSR. Jsou uvedeny mezinárodně právní aspekty odsunu, zejména rozhodnutí konference v Postupimi a zákonná opatření související s odsunem. Dále je popisován divoký odsun obyvatel z našeho území a opatření, která jej provázela. Organizovaný odsun německého obyvatelstva, který byl výsledkem dohody konference v Postupimi. Závěrem kapitoly jsou uvedeny sociálně demografické údaje v návaznosti na odsun Němců.

Třetí kapitola se nejdříve zabývá politickou situací na Chomutovsku po ukončení války v roce 1945, zejména z hlediska německého obyvatelstva. Jsou uváděny první kroky vedoucí ke konsolidaci daného regionu. V rámci konsolidace regionu je zmíněna ekonomická a společenská situace v souvislostech, které se odrážely na životě Němců.

Ve čtvrté kapitole je uveden divoký odsun Němců z Chomutovska s popisem nejznámějšího tragického odsunu z Chomutova, z hřiště Jahnspielfplatz k německé hranici u obce Deutschneudorf. Dále je popsán průběh organizovaného transferu z Chomutovska a závěrem jsou uvedeny sociálně demografické údaje vztahující se k odsunu.

Další kapitola se zabývá místy paměti. Místa, která nám připomínají dějinné události a významné osoby německého původu. Jsou to místa, která mají vztah k samotnému odsunu německého obyvatelstva a k Němcům, kteří na Chomutovsku žili, tvořili.

Poslední kapitola je věnována současnému vnímání odsunu německého obyvatelstva z pohledu dnešní mladé generace, včetně její aktivity vedoucí k poznání historie. Dále se zabývám vnímáním odsunu s postupem let, z odlišných pohledů a navazuji kulturními počiny spojenými s poválečnými událostmi a to jak z hlediska literárního, mediálního, tak také badatelského, které jsou dnešní reflexí na tehdejší situaci a události.

1. SITUACE OBYVATEL NĚMECKÉ NÁRODNOSTI V ČSR R. 1945

1.1 Politická situace

Počátkem května roku 1945 skončila v Evropě druhá světová válka porážkou nacismu a osvobozením zemí a národů trpících útlakem a nesvobodou. Součástí Československé republiky bylo opět i české pohraničí, jež bylo v roce 1938 připojeno k nacistickému Německu. Před zakončením válečných operací v Čechách a po osvobození Prahy se skupiny Němců a ustupující jednotky wehrmachtu snažily dostat na území osvobozené vojsky 3. americké armády pod velením generála G. S. Pattona nebo do Německa¹.

Po ukončení války bylo na území českých zemí značné množství německého obyvatelstva. Na území se nacházelo mnoho příslušníků armády a branných složek. Přesný početní stav Němců, kteří se na jaře 1945 zdržovali v českých zemích, je vzhledem k tehdejším podmínkám velmi obtížně zjištělný. Uvádí se, že na našem území v dubnu a začátkem května 1945 bylo kolem 4,5 miliónů německých civilistů (starousedlíků, uprchlíků z říšského území v hranicích z roku 1937, ze zemí jihovýchodní Evropy i Slovenska)². Vzhledem k velké a nekontrolovatelné migraci obyvatelstva a administrativy, která byla v rozkladu byly jenom odhady o údajném počtu Němců na našem území, které byly korigovány dalšími výzkumy, např. vydanými potravinovými lístky³.

Již 15. května 1945 vyrazil do pohraničí pancéřový vlak s ozbrojenou jednotkou Železo a druhá formace Toledo. Ve stejné době byly zformovány Revoluční gardy a do pohraničí nastoupil oddíl Albatros. V Táboře operovaly skupiny Niva a Šumava II. Skupiny Revolučních gard se podílely na vnitřní národní bezpečnosti a na vysídlování Němců. Počínání některých oddílů bylo mnohdy svévolné⁴. Situace v pohraničí byla značně obtížná pro německé obyvatelstvo. V atmosféře vyhrocené protiněmeckou averzí a voláním po nekompromisním potrestání nacistů a kolaborantů začalo rozsáhlé zatýkání a zajišťování podezřelých osob. Následně docházelo ke koncentraci a vysídlování Němců, k domovním prohlídkám

¹ STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945 -1947*, 1. vyd., Praha: Československá akademie věd, 1991. s. 52. ISBN 80-200-0328-2.

² STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s.19-20. ISBN 80-85241-99-4.

³ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s.198. ISBN 80-86010-55-4.

⁴ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 22. ISBN 80-85241-99-4.

a zabavování majetku, ale také k exekucím, revolučním soudům a lynčům⁵. Ministr vnitra V. Nosek ve svém stanovisku k zatýkání a zajišťování osob podezřelých ze zrady uvedl, že bylo zakázáno, aby místní národní výbory odsuzovaly určité osoby k trestům na svobodě nebo dokonce k smrti. Zároveň zdůrazňoval, že vydání příslušných pokynů přispělo k zamezení přehmatů, ale hned dodával, že tím byl vzat vítr z plachet reakční agitaci, za kterou nejspíše považoval občanskou kritiku dosavadní praxe⁶.

Dne 22. února 1945 byl vydán ústavní dekret o výkonu moci zákonodárné pro přechodné období. Dekret zmocňoval prezidenta republiky, aby pokračoval po jmenování nové vlády, ale i na osvobozeném území ve vydávání dekretů podle ústavního dekretu o prozatímním výkonu moci zákonodárné z 15. října 1940, a to do doby, než bude ustanoveno Prozatímní Národní shromáždění. Tento předpis se stal základem pro vydávání dekretů od dubna do října roku 1945⁷.

Již 8. června 1945 byly výnosem ministerstva vnitra zřízeny osídlovací referáty okresních národních výborů či správních komisí, které měly v kompetenci zajišťování vysídlování a zároveň české dosídlování oblastí tak, jak to měly ve své kompetenci⁸. Dne 15. června 1945 pověřili československou armádu vládním usnesením k zajištění jak nacistických zločinců, tak i k odsunu německého obyvatelstva. Při soustřeďování německého obyvatelstva, jejich pracovním nasazení a vyhošťování a při konfiskaci jejich majetku spolupracovali s místní správou a se složkami SNB. Velení armády podnítilo přechod od dílčích vyháněcích a vysídlovacích akcí k systematickému transferu. Tajným rozkazem I. oddělení Hlavního štábu u ministerstva národní obrany z 27. července 1945 bylo příkázáno provést odsun v co největším měřítku a velmi rychle, aby mohly být západní velmoci postaveny před hotovou věc⁹.

Dekret č. 28/1945 Sb. z 20. července 1945 o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci řešil přidělování půdy¹⁰. Vládní nařízení z 5. května 1945 a dekret prezidenta republiky č. 5 Sb. z 19. května 1945 upravovalo postavení německé menšiny v Československu. Těmito opatřeními byli Němci prohlášeni za státně nespolehlivé obyvatelstvo. Odtud pak vyplývala řada dalších opatření, která výrazně zasahovala do postavení Němců ve společnosti, ale i do jejich každodenního života¹¹. Jakmile byly zavedeny národní správy na majetek pro tzv. státně nespolehlivé fyzické a právnické osoby, jejich zařízení a instituce, nacistické organizace atd.

⁵ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 50. ISBN 80-85241-99-4.

⁶ Tamtéž, s. 56

⁷ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 222. ISBN 80-86010-55-4.

⁸ Tamtéž, s. 205

⁹ Tamtéž, s. 204-205

¹⁰ Tamtéž, s. 227

¹¹ Tamtéž, s. 205

podle dekretu z 19. května 1945, č. 5 Sb. a postup podle dalších předpisů (pokynů ministerstva zemědělství z 10. května a 5. června 1945, výnosů ministerstva financí z 22. a 25. června 1945 aj.) lze to charakterizovat již jako faktické vyvlastnění, i když mělo jít o zatímní zajištění, správu, úschovu, užívání apod. majetkových podstat a hodnot, resp. o vázanou úschovu cenností a vázání finančních prostředků¹². Vysídlení německého obyvatelstva a zabavení jejich majetku mělo zřejmý represivní charakter, i když obojí bylo legalizováno vnitrostátními právními normami. Vyvlastnění majetku mělo v podstatě dvě etapy. První do vydání konfiskačního dekretu z 21. června 1945, č. 12 Sb., týkajícího se zemědělského majetku a druhá v následujícím období¹³. Na československém území bylo vytvořeno 1215 internačních táborů, 846 pracovních a kárných středisek a 215 věznic, kterými podle německých údajů prošlo asi 350 000 osob z oněch asi 2. 750 000 německých obyvatel¹⁴.

Již 25. září 1945 byl vydán vládou výnos, podle kterého byly některé činy z doby od května do září 1945 označeny jako zločiny a také byly, i když zdaleka ne všechny, soudně potrestány¹⁵. Na našem území docházelo k mnohým excesům a trestným činům, které byly amnestovány zákonem č. 115/46 Sb. Z 8. května 1946 o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků, který byl známější jako amnestijní zákon¹⁶. Bylo by dobré zároveň uvést, že některé z dekretů byly hanebné a jeden z nich přímo obłudný (zejména ten, který dodatečně ospravedlňoval zločiny, které provedli naši lidé v poválečné době tím, že se jich dopustili na Němcích, tedy zákon č. 115/1945 Sb. z 8. května 1945)¹⁷.

1.2 Ekonomická situace

V posledním válečném období v důsledku vývoje situace na frontách došlo k omezení zahraničních trhů a posléze i k jejich úplné ztrátě. Dříve hlavní a životně důležité příležitosti k odbytu značného množství a širokého sortimentu výrobků, které produkovaly průmyslové

¹² STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s.168. ISBN 80-85241-99-4.,

¹³ Tamtéž, s.166-167

¹⁴ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 206. ISBN 80-86010-55-4

¹⁵ Tamtéž, s. 210

¹⁶ Tamtéž, s. 211

¹⁷ PITHART, P. a P. PŘÍHODA. *Čítanka odsunutých dějin*. 1. vyd. Praha: Prago Media News, 1998. s. 26. ISBN 80-902240-5-9

podniky v pohraničních oblastech Čech a Moravy patřily minulosti¹⁸. Poslední údobí války přinášelo stále více patrný všeobecný zmatek, chaos, i sílící strach a rostoucí pocity beznaděje – důsledky to rychle se stupňující a lavinovitě se šířící psychózy prohrané války – přirozeně potlačily hospodářský, stejně jako veškerý život v sudetské župě¹⁹.

Československo získalo vyvlastněním německého majetku bez náhrady značné hodnoty. Zemědělský majetek zkonfiskovaný na základě dekretu č.12/1945 Sb. byl převeden v průběhu let 1946-1947 značnou částí do rukou dosavadních národních správců a dalších oprávněných uchazečů. Do konce září 1947 se podle dochovaných zpráv usídlilo v pohraničí 153 000 zájemců o půdu na výměře zhruba 1 200 000 ha, soběstačné usedlosti byly přiděleny ve 108 000 případech. Podle údajů ze začátku března 1949 byly v první etapě poválečné pozemkové reformy zkonfiskovány v českých zemích celkem 2 400 449 ha veškeré půdy (1 405 070 ha zemědělské a 995 379 ha lesní). Samozřejmě nešlo jen o majetek Němců, ale také ostatních fyzických a právnických osob považovaných za státně nespolehlivé²⁰.

Realizace pozemkové reformy, jejímž předmětem bylo jak vyvlastnění, tak i parcelace statků (s výměrou větší jak 50 ha), docházelo k doosídlování zemědělských usedlostí a nedostatek pracovních sil v zemědělství musel být řešen pomocí brigád pracujících z průmyslu²¹. Různé důvody přiváděly do pohraničí nové obyvatele, kteří byli z různých sociálních vrstev a z různého společenského prostředí a přicházeli jak z celé republiky, tak i ze zahraničí. Tyto důvody měly vliv na chování a jednání každého z nich v průběhu každodenního složitého života v pohraničí. Mnozí z přistěhovalců přišli a po velmi krátké době z pohraničí odešli²². Následně po volbách došlo ke stabilizaci poměrů v pohraničí, přesto zde byla řada vážných problémů. Jednalo se zejména o to, že ceny potravin v obchodech byly vyšší než ve vnitrozemí a zboží byl nedostatek, neboť velkoobchod nedokázal dostatečně zásobit prodejny v obcích vzdálenějších od železnice. Byly zde i nižší platy oproti vnitrozemí a obyvatelé byli nespokojeni se stěhováním některých podniků do vnitrozemí, bez ohledu na potřeby v pohraničí²³.

Velmi komplikovanou, ale i rozpornou a dodnes aktuálními politickými souvislostmi oživovanou problematikou je poválečné vyvlastnění německého obyvatelstva v Československu bez náhrady, nebo-li právním hlediskem řečeno jako konfiskace jeho

¹⁸ KURAL, V., et. al. „*Sudety pod hákovým křížem*“, 1. vyd., dotisk. Ústí nad Labem: Albis international, 2002. s. 211. ISBN 80-86067-66-1

¹⁹ Tamtéž, s. 239

²⁰ STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945 -1947*, 1. vyd., Praha: Československá akademie věd, 1991. s. 346. ISBN 80-200-0328-2.

²¹ MERTOŮVÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 13. ISBN 80-7065-012-5.

²² Tamtéž, s. 11

²³ Tamtéž, s. 12

majetku. Konfiskační úkony provedené v masovém měřítku byly neoddělitelnou součástí přijatého způsobu řešení německé otázky²⁴. Restrikce byly vymezeny vůči státně nespolehlivému obyvatelstvu v oblasti majetku – nakládání s majetkem, odebrání rozhlasových přijímačů, zastavení výplat odpočivných (zaopatřovacích) platů, určení maximální výše mezd a finančních částek uvolňovaných z vázaných vkladů a podobně²⁵. Restrikce vůči Němcům probíhaly v každodenním životě. Němci nesměli vykonávat veřejné služby a německým zaměstnancům byly zastaveny jak výplaty služebních, tak i zaopatřovacích platů. Zpočátku nebyly vypláceny dávky sociálního pojištění a podpory byly poskytovány v limitované míře. Osoby německé národnosti měly nárok na potravinové přiděly v množství, jaké měly za války Židé (netýkalo se antifašistů). Omezující opatření, která ohrožovala základní životní jistoty Němců byla zdůvodňována poválečnými poměry, případně projevy nepřátelského chování. Každé pracovní místo obsazené, které nebylo považováno za nepostradatelné, museli Němci uvolnit v případě, že o ně projevil zájem Čech či Slovák. Pro Němce, kteří nebyli v internačních táborech či jiných zařízení, byla jejich situace poznamenána existenční nejistotou, i když byla o něco lepší²⁶. Peněžní vklady německého obyvatelstva byly převedeny na vázané účty, s nimiž nebylo možno volně disponovat. Kurs říšské marky ku koruně byl stanoven v poměru 10:1²⁷.

1.3 Společenská situace

Válka skončila a sudetská župa zanikla, ale atmosféra v jejím hlavním městě nebyla nejlepší. Obchody, úřady, školy a většina továren byly zavřeny. V ulicích vládlo zlověstné ticho a oslavy se žádné nekonaly. Pro drtivou většinu obyvatel měst, kterou tvořili Němci, kteří se po celou dobu hlásili k nacionálnímu socialismu, nebyl příchod Rudé armády vítězstvím, ale krutou porážkou. Mnozí se s touto situací nedokázali vyrovnat a ze strachu z případné odplaty končili násilně své životy²⁸.

Velkou část Němců na území českých zemí tvořili starousedlíci, dále říšští Němci, kteří se přistěhovali po záboru pohraničí a během okupace. Mezi Němci, kteří zůstali po skončení

²⁴ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s.166. ISBN 80-85241-99-4.

²⁵ Tamtéž, s. 56

²⁶ ARBURG, A. a STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osidlování*, 1.vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. s. 91-93. ISBN 978-80-86057-71-2.

²⁷ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 205. ISBN 80-86010-55-4.

²⁸ KURAL, V., et. al. *„Sudety“ pod hákovým křížem*, 1. vyd. dotisk. Ústí nad Labem: Albis international, 2002. s. 377. ISBN 80-86067-66-1.

války na našem území byly také skupiny osob, které sem utekly před bombardováním zejména měst. Dále uprchlíci, kteří utíkali před frontou směrem na západ²⁹.

Po ukončení války se na území českých zemí nacházel velký počet migrantů. Místo pro jejich život se buď přesunovalo z českých zemí jinam (prchající a vysídlování Němci, uvolnění váleční zajatci a zahraniční dělníci vracející se do své vlasti), nebo naopak z ciziny do českých zemí (čeští a slovenští repatrianti a reemigranti, vracející se pracovníci). Zároveň se větší skupiny osob přesunovaly i v samotném státě (novoosídlenci z vnitrozemí Čech a Moravy, slovenští Maďaři, Němci, Chorvati, Romové). Největšího počtu lidí se však dotkly dva souběžně probíhající procesy: útky, nucené vysídlení, repatriace a vystěhování Němců na jedné a nové osídlování uvolněných domovů na druhé straně³⁰.

Po osvobození se začaly vytvářet a vystupovat z illegality revoluční národní výbory. Národní výbory vznikající v německém prostředí neměly prakticky žádný styk s československými orgány a institucemi na již osvobozeném území³¹. V případě, že bylo Čechů v obci málo, bylo umožněno německým antifašistům, které většinou osobně dobře znali, aby se na vzniku těchto institucí spolupodíleli a působili v nich až do příchodu českých navrátilců nebo prvních českých osídlenců z vnitrozemí³².

Osídlovací proces se vyznačoval ještě vyšší intenzitou než první fáze nuceného vysídlování a repatriace německého obyvatelstva v období od května do podzimu 1945. Ten až do podzimu 1945 probíhal převážně bez přímé regulace, mnohdy zcela improvizovaně³³.

V atmosféře vyhocené protiněmecké nálady bylo voláno po potrestání nacistů a kolaborantů. V důsledku toho docházelo ke koncentraci a vysídlování Němců, k domovním prohlídkám a zabavování majetku, k revolučním soudům, lynčům a exekucím. Vlny rozhořčení a touha po pomstě byla mířena na mnohé civilisty, německé starousedlíky, uprchlíky před frontou a říšské Němce, kteří zažili brutální chování Rusů, když docházelo ke krádežím, drancování a znásilňování žen. Následně byli vystřídáni Čechy, od kterých očekávali alespoň minimální právní stav a zastavení násilností. K tomu mnohdy nedošlo. V pohraničí se chopily moci osoby neznalé místních poměrů a četní zlatokopové a samozvanci špatných charakterů. Mnohdy museli i důstojníci a vojáci Rudé armády bránit německé civilisty a zajatce před svévolnými perzekučními akcemi. Podmínky v pohraničí se

²⁹ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 19. ISBN 80-85241-99-4.

³⁰ ARBURG, A. a STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. I., Češi a Němci do roku 1945 - Úvod k edici*, 1. vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. s. 64. ISBN 978-80-86057-66-8.

³¹ KURAL, V., et. al. „*Sudety*“ *pod hákovým křížem*, 1. vyd. dotisk. Ústí nad Labem: Albis international, 2002. s. 373. ISBN 80-86067-66-1.

³² Tamtéž, s. 374

³³ ARBURG, A. a STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. I., Češi a Němci do roku 1945 - Úvod k edici*, 1. vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. s. 65. ISBN 978-80-86057-66-8.

místně odlišovaly. V prvních poválečných dnech a týdnech docházelo k mnoha sebevraždám, které narůstaly s pocitem ohrožení. Jednalo se o sebevraždy mnohdy i celých rodin, ke kterým vedlo brutální znásilňování žen a dívek, bez ohledu na věk, zdravotní stav a za přítomnosti nejbližších, včetně dětí. Mezi Němci vládli strach a deprese. Frekvence sebevražd byla vsutku zarážející, od května do poloviny října 1945 spáchalo sebevraždu 4406 Němců. Situace německého obyvatelstva na Američany osvobozeném území byla výrazně odlišná, neboť kompetence revolučních orgánů byly omezeny. Přesto se nepodařilo mnohým excesům zabránit³⁴.

Německé obyvatelstvo bylo v pohraničí vystaveno značně nevybíravému zacházení ze strany příslušníků Rudé armády (krádeže, znásilňování žen apod.), dále od zběhů a jiných „marodérů“, některých osob uvolněných z nacistických zajateckých, pracovních a dalších táborů a mnohdy i Čechů, kteří po roce 1938 neopustili pohraničí, nebo se do svých původních bydlíšť začali vracet po osvobození. Další hluboké změny v pohraničí vnesl do situace Němců nástup armády a bezpečnostních sil, vznik revolučních mocenských orgánů a příchod prvních novoosídlenců³⁵.

Ve vnitrozemí a při obsazování pohraničí docházelo ve velkém k zajišťování a internování Němců bez rozlišení, zda je vinný či nikoliv, zda byl aktivní nacist a nebo se jednalo o ženy, děti a nebo o staré a nemocné. Docházelo k vyklízení bytů, usedlostí a vysídlení na jiná místa vzdálená od původního bydlíště. K násilnostem jednotlivců a skupin, kdy docházelo k bití a týrání na veřejnosti, včetně poprav oběšením a zastřelením. Iniciativa byla přenechána na vojenských a bezpečnostních jednotkách a nižších správních orgánech, jako národní výbory a různí zmocněnci. Praktické provádění výzev vlády, centrálních resortů záviselo mnohdy na libovůli velitelů a příslušníků formací, přesto určité pohružky neodvrátily některé osoby od páčání brutalit. Násilnostem, rabování a rozkrádání majetku se sice mělo zabránit, ale respektování zákazů bylo velmi obtížné. Docházelo k páčání brutalit na zajištěných osobách. Byly i početné případy, kdy vyšetřovací komise zřizované národními výbory, rozhodovaly o vině, trestaly zadržené bitím a popravami. Mnohdy bez řádného vyšetřování a rozsudku právoplatného soudu postupovali velitelé ozbrojených formací a to i bez souhlasu či vědomí správních úřadů³⁶.

Všichni Němci, přestože byli před válkou československými občany, byli zbaveni volebního práva, vyloučení z výkonu veřejných služeb a také nesměli sloužit v armádě. Rovněž byla omezená možnost uzavírání smíšených česko-německých manželství³⁷. Československé

³⁴ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 50-52. ISBN 80-85241-99-4.

³⁵ Tamtéž, s. 21

³⁶ Tamtéž, s. 53-55

³⁷ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 205. ISBN 80-86010-55-4.

a rudé vlajky na svých domech musely nahradit bílé prapory. Pro německé obyvatelstvo byla pevně stanovena nákupní doba v obchodech ³⁸. Němci, pokud nedošlo k jejich internaci, museli být policejně přihlášení a museli nosit viditelné označení. Jednalo se o pásku s písmenem „N“ nebo bílé terče s černým „N“, či hákovým křížem. Jiné označení měli pracovní nasazení a antifašisté. Německému obyvatelstvu bylo zakázáno používat veřejné dopravní prostředky, shromažďovat se, navštěvovat veřejná zařízení, prostranství, vzdalovat se z místa bydliště (vymezení okruhu) a pohybovat se v lesích. Měli zákaz vycházení ve večerních hodinách. Byla zavedena pracovní povinnost mužů a žen. Byla omezena nákupní doba v obchodech a byla limitována návštěva u lékaře či služeb, jako holič. Němci nesměli telefonovat, používat telegraf a vlastnit rozhlasový přijímač. Museli odevzdat oprávnění k řízení motorových vozidel a jízdní kola. Byl omezen poštovní styk, následně byla korespondence cenzurována. Německé spolky byly rozpuštěny a bylo zastaveno vyučování v německém jazyce. V řadě míst bylo blokováno kázání v německém jazyce nebo návštěvy kostelů. Bylo zabráněno vydávání tiskovin v německém jazyce, kromě vyhlášek apod. Byl ve velké míře používán zákaz používání němčiny, kromě soukromí. Zákazy a přestupky se trestaly jak pokutami, tak případnou internací, vypovězením z místa. Trest smrti byl za neodevzdání zbraně ve stanoveném termínu. Vyjmutí z dosahu opatření proti Němcům byli antifašisté a Rakušané, kteří se neprovinili. Další výjimky platily pro Němce, kterým bylo vyhověno v žádosti o vyjmutí z opatření³⁹.

³⁸ RAK, P. *CHOMUTOV 1252-2002*, Chomutov: Město Chomutov, 2002. s. 114, 116. ISBN 80-86067-63-7.

³⁹ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 58-60. ISBN 80-85241-99-4.

2. ODSUN OBYVATELSTVA Z ČSR

2.1 Mezinárodně právní aspekty

Konec války začínal řešit otázku zásahů do životních podmínek německého obyvatelstva. Podoba prezidentských dekretů byla zásadním způsobem proměněna moskevskými rozhovory o složení první poválečné vlády a vznikem Košického vládního programu. Jeho obsahem byly základní zásady vládní politiky ve vnitropolitické a mezinárodní oblasti, které právě měly prezidentské dekrety pomoci realizovat. V programu nové vlády bylo stanoveno, že dosavadní státní aparát bude nahrazen volenými národními výbory, budou potrestáni váleční zločinci a kolaboranti a provede se znárodnění. Ve vládním programu byla ustanovení týkající se i německé a maďarské menšiny⁴⁰. Odsun německých menšin do Německa byl vyvrcholením mnohaleté německé politiky, na kterou nacismus navazoval a rozvinul ji⁴¹. Byla vyzdvihována ta skutečnost, že naprostá většina Němců buď aktivně, nebo pasivně (bez závažnějšího odporu) podporovala henleinovský fašismus a německý nacismus, že napomohla rozpoutání války a také se podílela na útlaču a teroru v době okupace. Jistá diferenciace v řadách sudetských Němců a obětavost antifašistů se přiznávala, ale zároveň se jednoznačně konstatovalo, že aktivní odboj byl záležitostí jen malé části německého obyvatelstva v Sudetech. Odsun byl přitom chápán jako důsledná likvidace fašismu, která zajistí bezpečnost státu a přispěje ke stabilizaci politických poměrů v Evropě⁴².

Konference tří velmocí v Postupimi (SSSR, USA a Velké Británie) schválila obsahové znění XIII. článku Závěrečné zprávy z 2. srpna 1945. Jednalo se o rozsáhlé vysídlení německého obyvatelstva z ČSR, Polska a Maďarska. V dokumentu se hovořilo o spořádaném a lidském provádění odsunu, přičemž bylo vládám, kterých se odsun týkal, ve vztahu s horšící se situací v Německu doporučeno, aby se zatím do doby důkladného projednání celé záležitosti upustilo od dalšího masového vyhošťování Němců⁴³.

Lze konstatovat, z hlediska vztahu mezi dekrety prezidenta republiky a odsunem německé menšiny z ČSR, že dekrety se dotýkaly otázek státního občanství a majetku osob německé

⁴⁰ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 223. ISBN 80-86010-55-4.

⁴¹ Tamtéž, s. 257

⁴² STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945 -1947*, 1. vyd., Praha: Československá akademie věd, 1991. s. 22. ISBN 80-200-0328-2.

⁴³ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 33. ISBN 80-85241-99-4.

a maďarské národnosti. K samotnému výkonu odsunu byla užita vládní nařízení, předpisy vydané ministerstvem vnitra a ministerstvem národní obrany. Nebyl vydán žádný dekret prezidenta republiky, který odsun právně upravil. Vymezení osob, kterých se odsun měl týkat, byl stanoven v ústavním dekretu z 2. října 1945 č. 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob německé a maďarské národnosti. Podle tohoto dekretu je ČSR propustila ze státního svazku. Uvedené osoby byly zbaveny československého občanství, a z tohoto důvodu bylo možné uskutečnit odsun do Německa. Spojenci byli povinni je přijmout v souladu s rozhodnutím Postupimské konference. Dekret prezidenta souvisí s rozhodnutím v Postupimi, a i když byl připraven a schválen vládou již v červnu 1945, Edvard Beneš jej skutečně podepsal teprve 3. srpna 1945 s datem 2. srpna 1945⁴⁴. Již 8. června 1945 výnosem ministerstva vnitra byly zřízeny osidlovací referáty okresních národních výborů a správních komisí, jejichž úkolem bylo zajišťovat souběžně vysídlování a zároveň české dosídlování oblastí, které spadaly do jejich kompetence⁴⁵.

Tím, že západní velmoci přistoupily na klauzuli o odsunu Němců, je někdy zdůvodňováno, jako vnesení do probíhajícího divokého odsunu určitého řádu a připravení podmínek pro jeho humanitární provádění. Za odčinění Mnichova muselo být zapláceno početnými ústupky, které v souvislosti se zavedením socializující demokracie v ČSR přispěly díky stoupajícímu vlivu Sovětského svazu a domácích komunistů k porážce demokracie⁴⁶. Byly takové názory, že konec sudetského němectví v ČSR byl jakýmsi prologem následující československé tragédie, protože souhlas s masovým vysídlením Němců ze strany Moskvy byl zaplacen závislostí na Sovětském svazu⁴⁷.

2.2 Divoký odsun

V první vlně v roce 1945 odcházeli aktivní nacisté a funkcionáři, kteří se oprávněně báli odpovědnosti a trestu⁴⁸. V prvních týdnech po konci války nebylo výjimkou, že někteří z transportu s německými vyhnanci, opakovaně překročily hranice a byly vykázáni zpět, následně jezdily po českých zemích, byly různě evidovány. Vyhnanci, pokud strastiplnou

⁴⁴ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 224. ISBN 80-86010-55-4

⁴⁵ Tamtéž, s. 205

⁴⁶ STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945 -1947*, 1. vyd., Praha: Československá akademie věd, 1991.s. 27. ISBN 80-200-0328-2.

⁴⁷ Tamtéž, s. 15

⁴⁸ ŠKRÁBEK, J. *Včerejší strach*, 3. vyd. rozšířené, Praha: Vyšehrad, 2006. s. 268 ISBN 80-7021-838-X.

cestu přežili, byli pak na několik měsíců ponecháni v některém z táborů nebo dokonce i v místě původu, aby v souvislosti s Postupím mohli být součástí řádně odbavených transferů do Německa⁴⁹.

Snaha o plnou kontrolu pohraničí si vyžádala vznik oddílů Národní bezpečnosti (vč. příslušníků z Revolučních gard a partyzánských formací). Tyto oddíly měly kromě strážní služby pomáhat při evakuaci Němců. Jejich činnost je však spojována s vyháněním a hromadným soustřeďováním Němců, dále je spojována s krádežemi a různými násilnostmi. U vojáků, příslušníků armádního sboru SSSR, byla protiněmecká zášť výrazná a projevila se při zacházení s německými civilisty, včetně starých lidí, nemocných a žen. Za účelem konsolidace těchto poměrů vznikl namísto tzv. revolučních oddílů Sbor národní bezpečnosti. V průběhu června 1945 odsun Němců byl intenzivnější. Došlo k soustřeďování osob a internaci, k vyvážení osob za hranice odsunovými transporty anebo směřovaly k hranicím pěšky i za krutých podmínek. I když Němci měli pouze zavazadlo o dané hmotnosti, byly jim mnohdy odebírány i snubní prsteny a náušnice. Finanční částky, které si mohli vzít, byly také omezené. Zaváděla se pracovní povinnost a skupiny osob byly přemísťovány na vzdálená místa od domova. Každodenní život byl poznamenán restrikcemi a šikanou. Z těchto poměrů byli vyjímáni antifašisté, Rakušané, osoby z národnostně smíšených manželství a pracovní specialisté. Němci byli rovněž přesunováni z pohraničí na práci do vnitrozemí⁵⁰.

Neuspořádané poměry při provádění odsunů vedly k tomu, že se 14. června 1945 měly zastavit neorganizované přesuny. Dalším nařízením z 15. června 1945 byly stanoveny pokyny pro soustřeďování Němců, pracovní přidělování a vyhošťování, s ohledem na hospodářské zájmy a zabezpečení zabaveného majetku. Těm, kteří bojovali za osvobození či trpěli pod nacistickým terorem, měla být zajištěna ochrana. Následná směrnice z 25. června 1945 rozdělovala Němce podle kategorií pro odsun, a povolovala zavazadla do hmotnosti 60 kg, včetně potravin na 5 dní a 100 RM. Cenné věci měly být zajištěny proti krádežím, aby nedošlo k jejich zničení a rozkrádání. Mnohdy však byly vystěhovány osoby s nacistickou minulostí, členové gestapa, SS či osoby, které mohly podat důležité informace. Do transportů byly zařazeny i osoby českého původu, Němci s antinacistickou minulostí, Rakušané, ale i německy hovořící Židé. Němci začali být vysídlováni transporty přes hranice od Hrádku nad Nisou až po Boží Dar. Situace vyhnanců v sovětském okupačním pásmu byla svízelná. Docházelo k úmrtím z hladu a sebevraždám. Naše vláda se 3. července 1945 obrátila ve speciální nótě na USA, Velkou Británii a SSSR s žádostí o podporu při organizovaném, plánovitém vystěhování 2 – 2,5 miliónů Němců a 400 000 Maďarů, i když transporty v menší míře probíhaly z vymezených prostorů (Děčín, Teplice, Duchcov, Most,

⁴⁹ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 200. ISBN 80-86010-55-4.

⁵⁰ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 24-27. ISBN 80-85241-99-4.

Chomutov a Kadaň). S hlavní fází odsunu se počítalo až po zakončení konference v Postupimi⁵¹.

Američané se snažili brzdit transfer do jejich zóny z důvodu špatné situace v Německu. Tuto situaci řešila instrukce US-Army ze 7. července 1945 s upřesněním postupu v civilních záležitostech a vztahu k čs. orgánům. Dále na základě rozhodnutí z Postupimi souhlasili s přesídlením sudetských Němců za určitých podmínek, které měly zajistit československé orgány. Jednalo se zejména o určité vybavení a zásobování Němců a společné rodiny. Američané měli zároveň snahu zabránit excesům vůči Němcům, což nebylo z naší strany kladně přijímáno⁵².

Odhlédneme-li od obětí v táborech a věznicích, existují kromě Prahy o těchto a jiných případech odplaty zprávy německých pamětníků mj. z Liberce, Trutnova, České Lípy, Teplic, Příbrami, Chomutova, Děčína a okolí Dobrušky, Moravského Krumlova, Zlonic, Žatce a z dalších lokalit, kde bylo zajato větší množství vojáků z útvarů, jež tvořili skupinu armád Mitte⁵³.

V důsledku různých excesů, které provázely tzv. divoké odsuny, docházelo ke ztrátám na životech civilního obyvatelstva. Němci obviněni z nepřátelských aktů jako sabotáže, přepady a z dalších závažných deliktů (držení zbraní, zapojení v ilegálních sítích) byli popravováni bez soudu. Proti Němcům byly mnohdy použity zbraně z touhy po pomstě za příkoří prožité za války, za věznění a mnohdy z důsledku ztráty nejbližších. Mnohdy ke krutostem různých „komisařů“, mstitelů vedla agresivita, sadistické sklony a ziskné důvody. Vraždy, mnohdy provedené i drastickými způsoby, páchali při krádežích a drancování, ale i při odstraňování nepohodlných svědků. Němci byli zabíjeni i proto, že věděli o trestných činech partyzánů, byli zabíjeni po výsleších i osoby podezřelé z ukrývání zbraní a z udavačství, osoby obviněné z nacismu a kolaborace, případně za pomstění za osoby zavražděné nacisty. Popravky byly rovněž prováděny rudoarmějci, partyzány a různými ozbrojenci. Zpětně byly důvody k popravám těžko prokazatelné, uváděly se jiné důvody, než za co je popravili. Postih příslušníků Rudé armády, kteří se dopouštěli krádeží, znásilňování a vražd, narážel na řadu překážek, zejména na neochotu jejich velitelů zajistit viníky a předat je čs. úřadům⁵⁴.

Dnes často uváděné označení „odsunové ztráty“ je poněkud zavádějící. Nejedná se jenom o okolnosti, které byly ve znamení odplaty a které vedly k násilnému zabití většího počtu lidí.

⁵¹ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 29-33. ISBN 80-85241-99-4.

⁵² Tamtéž, s. 44-45

⁵³ Tamtéž, s. 76

⁵⁴ Tamtéž, s. 79-82

Musí se zohlednit také největší skupina Němců, která po válce zahynula následkem podvýživy a nevyhovujících hygienických podmínek v táborech a ostatních zařízeních⁵⁵.

2.3 Organizovaný odsun

Již 2. srpna 1945 byli dekretem prezidenta republiky všichni českoslovenští Němci (kromě aktivních antifašistů, obětí nacismu a osob stanovených ve výjimce) zbaveni státního občanství⁵⁶. Z jednání konference v Postupimi a z dalších dokumentů vyplývá, že odsun německého obyvatelstva uskutečněný před konferencí vzaly velmoce na vědomí a byl dodatečně potvrzen. Další transfer se uskutečňoval v souladu s rozhodnutím této konference⁵⁷.

Při vysídlování zastávala hlavní úlohu československá armáda, která také rozhodovala především o tom, kde a kdy k vysídlování dojde. Významnou úlohu zastávaly orgány civilní správy, které ji poskytovaly podporu⁵⁸. Civilní orgány si uvědomovaly, že osídlování pohraničního území českými lidmi bude v podstatné míře záviset na rychlosti odsunu německého obyvatelstva a pokud se neuvolní zemědělské usedlosti, podniky, živnosti, domy a byty, nebude možné vyslat do pohraničí požadované novoosídlenice⁵⁹.

Po 20. listopadu 1945 se přípravy odsunu Němců v ČSR dostaly do závěrečného stádia a byla schválena konečná varianta způsobu odsunů Němců z Československa, Polska a Maďarska podle zásad dohodnutých v Postupimi. Z ČSR mělo odejít 2,5 miliónů Němců, z toho 750 000 do sovětského a 1 750 000 do amerického pásma⁶⁰. Od 24. října 1945 nabyla platnosti úmluva mezi sovětskými vojenskými činiteli a československými vojenskými orgány, na základě které bylo možno vysílat železniční transporty do předávacích stanic v Sasku. Bylo stanoveno, kdo a za jakých podmínek bude vystěhován. K vystěhování do Německa se začali přiklánět i antifašisté na základě dobrovolnosti. Z hlediska dalšího budoucího vnitropolitického hlediska byl příchod antifašistů do Německa chápán jako prospěšný⁶¹.

⁵⁵ MATĚJKA, O. *Tragická místa paměti*, Praha:Antikomplex, 2010. s. 49. ISBN 978-80-904421-1-5.

⁵⁶ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 211. ISBN 80-86010-55-4.

⁵⁷ Tamtéž, s. 257

⁵⁸ ARBURG, A. a STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*, 1.vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. s. 113. ISBN 978-80-86057-71-2.

⁵⁹ Tamtéž, s. 115

⁶⁰ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 40. ISBN 80-85241-99-4.

⁶¹ Tamtéž, s. 39-40

Pro nepřetržitý odsun německého obyvatelstva byly vládou dne 14. prosince 1945 schváleny nejdůležitější zásady a ústřední směrnice k jeho provedení byla vydána oběžníkem ministerstva vnitra z 31. prosince 1945, č. B-300/1990⁶². Organizační příprava odsunu obyvatelstva probíhala do prosince roku 1945, kdy byla vydána vládou Ústřední směrnice k provádění odsunu a při ministerstvu vnitra byl zřízen Úřad pro odsun Němců s tím, že na ministerstvu národní obrany byl ustaven speciální štáb, který zajišťoval jeho technické provádění. Dozor nad průběhem odsunu vykonávaly orgány Sboru národní bezpečnosti a na lokální úrovni za průběh odsunu odpovídaly národní výbory, případně v pohraničních okresech správní komise za spoluúčasti úřadu na ochranu práce. Podle schválené směrnice měl být odsun prováděn tak, aby byl spořádaný a lidský. Během organizovaného odsunu byla zajištěna zdravotní služba a nedocházelo již k výrazným excesům. Vysídlovány byly pouze celé rodiny. První etapa probíhala od srpna 1945 do konce roku, a druhá etapa probíhala od ledna do května roku 1946, a vlaky z důvodu pozastavení příjmu transportů v sovětské správě směřovaly do amerického okupačního pásma. Do americké okupační zóny směřoval stanovený počet vlakových souprav (1200 osob) s přesnými seznamy vysídlovaných, a ty se kontrolovaly. Každý vlak měl svoji samosprávu. Třetí etapa transferu trvala od června až do října 1946, kdy z Dvůrů u Karlových Varů odjel 29. října 1946 poslední vlak s vysídlenci. V létě roku 1947 bylo již zřejmé, že odsun v podobě masového vysídlování definitivně skončil a v ČSR zůstala dvousettisícová německá menšina. Vlaky s rodinnými příslušníky již dříve odsunutých osob odjížděly ještě během roku 1947 do amerického a sovětského okupačního pásma. Ještě v letech 1950 – 1951 za pomoci Mezinárodního červeného kříže bylo zprostředkováno vystěhování 16 832 Němců z Československa⁶³.

2.4 Sociálně demografické údaje Němců po skončení odsunu

Některá diskriminační opatření vůči Němcům byla zrušena již v průběhu roku 1947 a u některých opatření byl alespoň oslaben jejich účinek. Přesto situace těch osob, které nedisponovaly osvědčením o československém státním občanství, případně neměly nárok na poskytnutí úlev, zůstávala dále složitá. Od začátku roku 1948 pokračovalo přemísťování části německého obyvatelstva z pohraničí směrem do vnitrozemí. Nejednalo se jenom o snahu využít německé pracovní síly tam, kde nebyl dostatek českých zaměstnanců,

⁶² STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 40. ISBN 80-85241-99-4.

⁶³ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 211-215. ISBN 80-86010-55-4.

zejména v oborech vyžadujících namáhavější fyzickou práci, ale důraz byl kladen při této akci na záměr rozptýlení Němců v jiném národním prostředí a urychlit tak jejich asimilaci⁶⁴.

V některých regionech značně ubylo německého obyvatelstva. V ústecké oblasti (správní okresy Bílina, Děčín, Duchcov, Chomutov, Litoměřice, Most, Teplice, Ústí nad Labem) např. podle informací z českých zdrojů opustilo od května do konce roku 1945 asi 150 000 - 200 000 osob. Později předložená vyšší čísla, např. 730 000 (bez osob, které utekly) na dolní a zhruba 800 000 (450 000 do sovětské, 200 000 do americké zóny v Německu a 150 000 do Rakouska) na horní hranici, se pravděpodobně vztahovala na všechny Němce, tj. i říšskoněmecké příslušníky a uprchlíky z Východu, kteří různými způsoby opustili Československo v průběhu celého období od sklonku války do konce roku 1945⁶⁵. Odhadem podle různých dostupných pramenů v období od května 1945 do jara 1951 opustilo české země přibližně tři miliony osob považovaných za Němce⁶⁶.

Celkový počet novoosídlenců v pohraničí byl zhruba 1 350 000 obyvatel z celkového počtu přibližně 1,5 milionu osob. Z obyvatelstva jiné než německé národnosti počátkem května 1947 pracovalo asi 26 % obyvatel v sektoru zemědělství a lesnictví, 28 % pracovalo v průmyslu, 11 % v řemeslné výrobě, 13 % v obchodu, dopravě a peněžnictví a 22 % ve službách⁶⁷.

Odhady „poválečných ztrát“ Němců v Československu vychází se srovnáním jejich počtu na začátku války, na jejím konci a pak k roku 1950 (to jsou tzv. objasněné případy na našem území i v zahraničí) tak, že se berou v úvahu válečné oběti vojáků a civilistů. Poválečné ztráty Němců z českých zemí jsou nejčastěji stanovovány na 240 000 – 250 000 osob, i když se objevují odlišné údaje (200 000 – 211 000 osob). Podle dokumentace Spolkového archivu v Koblenci (asi 2 000 zpráv) u nás přímo v důsledku násilných činů zahynulo asi 6 000 Němců. V důsledku s více nebo méně násilnými metodami zacházení a jejich následky, včetně sebevražd, nemocí apod., přišlo údajně o život takové množství osob, že celkový počet obětí dosáhl asi 130 000⁶⁸.

K 1. březnu 1950 se na československém území uskutečnilo první poválečné sčítání obyvatelstva. K německé národnosti se podle něj přihlásilo 165 117 osob (1,3 % přítomného obyvatelstva), z toho v českých zemích 159 938 (1,8 %) a na Slovensku 5 179 (0,15 %).

⁶⁴ STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945 -1947*, 1. vyd., Praha: Československá akademie věd, 1991. s. 358. ISBN 80-200-0328-2.

⁶⁵ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s. 41. ISBN 80-85241-99-4.

⁶⁶ ARBURG, A. a STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. I., Češi a Němci do roku 1945 - Úvod k edici*, 1. vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. s. 65. ISBN 978-80-86057-66-8.

⁶⁷ Tamtéž, s. 66

⁶⁸ STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945 -1947*, 1. vyd., Praha: Československá akademie věd, 1991. s. 370-371. ISBN 80-200-0328-2.

Nesčítalo se jenom podle souhrnu znaků jako původ, jazyk, ale na základě vyjádření jednotlivců podle jejich posouzení. Dále bylo uváděno, že po skončení války bylo za hranicemi 200 000 – 250 000 vojáků a zajatců patřících k sudetským a karpatským Němcům. Počet uprchlíků, kteří od nás utekli na konci války a bezprostředně po osvobození, se odhaduje na 300 000 osob. Na konci války a v průběhu následných situací, zejména vysídlování, není možno rozlišit, zda k úmrtí, případně „zmizení“ osob došlo v souvislosti s válečnými událostmi, anebo v následujícím poválečném období na československém území. Problematické je i přesné stanovení příčin smrti. Pokud nebudeme přihlížet k vykonaným rozsudkům smrti, které vynesly mimořádné lidové soudy, přišlo na našem území při přechodu fronty, v důsledku sebevražd, prováděných exekucí a represí při živelných odsunech, pobytu ve střediscích, táborech a vazbě, vyčerpáním, podvýživou, nemocemi apod. o život zřejmě více než pouze několik tisíc osob. Přestože jsou uváděny i údaje o obětech vyhnání a odplaty z řad Němců, které nejsou důvěryhodné, nelze popírat nebo zamlčovat skutečnost, že po osvobození skutečně došlo k větším ztrátám na životech civilního německého obyvatelstva u nás. Nelze rovněž pochybovat o tom, že mezi postiženými Němci nebyli jen aktivní nacisté, ale také osoby (včetně žen a dětí), které podle platných zákonů a předpisů nenesly žádnou osobní vinu⁶⁹.

⁶⁹ STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945 -1947*, 1. vyd., Praha: Československá akademie věd, 1991. s. 367- 372. ISBN 80-200-0328-2.

3. SITUACE NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA NA CHOMUTOVSKU V R. 1945

3.1 Politická situace

Zejména v pohraničí proběhly zásadní změny v poválečném období vývoje Československé republiky, které byly základem pro další vývoj v naší zemi. Celé území Chomutovska bylo osvobozeno Rudou armádou ve dnech 8. a 9. května 1945⁷⁰. Po obsazení Chomutova zde jednotky Rudé armády vytvořily své velitelství⁷¹.

Počet obyvatel v okrese po skončení války vzrostl, protože na území byli zajatci z osvobozených zajateckých táborů, totálně nasazení pracovníci a uprchlíci s jejich rodinami. Jednalo se převážně o obyvatele bombardovaných měst a Němce, kteří prchali před Rudou armádou. V té době se v kraji potulovaly zbytky ozbrojenců německé armády, ale i nacističtí váleční zločinci, kteří se snažili před trestem uniknout, především do oblasti osvobozené americkou armádou. Čechů s trvalým bydlištěm na území Chomutovska bylo velmi málo. Byli zde převážně totálně nasazení Češi. Na území Chomutovska se nacházelo obyvatelstvo převážně německé a s vnitrozemím po skončení války nebylo spojení⁷².

Na území našeho okresu vyvíjela činnost nacistická organizace Werwolf, která měla své výcvikové tábory i v našem okrese. Běžně se mohli obyvatelé v prvních měsících osvobození setkat s výhrůžkami a útoky na antifašisty, české osídlence, ale i s různými sabotážemi a žhářstvím⁷³. K neorganizovaným záškodnickým akcím však docházelo za přítomnosti osvoboditelů, jako bylo vyvolání přestřelky v Klášterci nad Ohří, nebo neuposlechnutí rozkazu o odevzdání zbraní v Přísečnici, proto zde bylo zastřeleno pět osob. Z chomutovské skupiny werwolfo vyvíjeli horečnou činnost po skončení války mladíci z Kalku, u kterých byly zadrženy zbraně a střelivo⁷⁴. Po osvobození se členové werwolfo projevovali také tak, že malovali znaky na ulicích a náměstích, v kadaňském klášteře měli ukryty zbraně pro

⁷⁰ MERTO VÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 9. ISBN 80-7065-012-5.

⁷¹ VÍTEK, V. a Z. VACHATA. *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1970. s. 13

⁷² MERTO VÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 9. ISBN 80-7065-012-5.

⁷³ Tamtéž, s. 10-11

⁷⁴ VÍTEK, V. a Z. VACHATA. *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1970. s. 2-3

záškodnický boj⁷⁵. Dále byly hlášeny případy rozesílání výhružných dopisů s textem „Achtung. Der Tod. Heil Hitler“⁷⁶.

V prvních poválečných dnech bylo problémem i šíření epidemií, proto bylo nutné zajistit jak ubytování, tak stravu a lékařskou péči. Tyto úkoly zajišťovaly správní komise s pomocí jednotlivců z řad místních obyvatel, kteří byli nepřátelsky naladěni⁷⁷. Po zdravotní stránce se stav zlepšil oproti prvním dnům po osvobození. Také mrtvoly ležící nepohřbené na ulicích města a silnicích byly zakopány, a nemocní s příznaky infekčních chorob – případy tyfu a úplavice byli v okresní nemocnici v Chomutově⁷⁸.

Ke konsolidaci situace přispěl četnický oddíl a první vojenský oddíl dobrovolníků, kteří ihned zajišťovali příslušníky SS a obdobných organizací⁷⁹. Československá vojenská jednotka v počtu třiceti pěti mužů vstoupila do Klášterce nad Ohří 18. května 1945 a ihned vykonávala pořádkovou službu – odzbrojovala zbylé německé vojáky, shromažďovala zbraně, vč. střeliva pohozeného v ulicích a okolí města (92 nákladních vozů)⁸⁰. V Kadani po 9. květnu 1945 došlo k násilnému úmrtí deseti kadaňských Němců (jedenáctý zastřelen v Doupově) a 51 osob z okolních obcí. Nedochoval se žádný doklad o tom, že „popravám“ předcházela soudní proces. Popravám předcházelo zastřelení německého antifašisty při pokusu zatknout nacistického funkcionáře. Nejdříve došlo k popravě deseti mužů, za přihlížení německého obyvatelstva, která byla zveřejněna vyhláškou. Další popravy byly neveřejné a konaly se na dvoře okresní soudní věznice v Kadani⁸¹.

Již před příchodem Rudé armády Chomutov opustilo německé vojsko a většina vedoucích nacistů, mezi nimi i chomutovský landrát Dr. Feiler. V té době, po opuštění města Chomutova německými vojsky a nacisty, vznikaly revoluční Národní výbory ještě před příchodem Rudé armády dne 9. května 1945. Národní výbor nejdříve vedli partyzáni z Loun, kteří byli nahrazeni revolučním Národním výborem, v kterém bylo i deset německých komunistů. Byli nuceni ukončit činnost, protože byly mezi nimi osoby trestané za různé delikty. Nově ustanovený Národní výbor musel vydávat vyhlášky pouze v českém jazyce

⁷⁵ MERTO VÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989.s. 31-32. ISBN 80-7065-012-5.

⁷⁶ Tamtéž, s. 43-44

⁷⁷ Tamtéž, s. 10

⁷⁸ Tamtéž, s. 21

⁷⁹ VÍTEK, V. a Z. VACHATA. *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1970. s. 6

⁸⁰ Tamtéž, s. 10

⁸¹ MERTO VÁ, K.. Ztráty na životech kadaňských Němců v letech 1945-1948. *Památky, příroda, život: Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska*. 1998, roč. 30, č. 3, s. 87. ISSN 0231-5076.

a členy nemohli být Němci⁸². Postupně začaly pracovat národní výbory i v dalších městech a obcích a zároveň byly navázány kontakty s Rudou armádou⁸³.

Do poloviny května pronikaly do pohraničí a Chomutova ozbrojené oddíly Národní střelecká garda a motorizované asistenční jednotky. Důležitou úlohu sehrálo vojenské velitelství Alex⁸⁴. První kontakt s vnitrozemím představoval obrněný vlak „Železo“, s československým vojskem v počtu 130 mužů, vyslaný z Prahy do Chomutova, který ve dnech 19. až 25. května 1945 projížděl na své cestě pohraničím našeho okresu⁸⁵. Velitel vojenského oddílu „Železo“, k tomu s odstupem času uváděl, že zbraně měl v rukou kdekdo a dost se střílelo. Nemohlo se přesně posoudit, zda šlo o organizovaný odpor, anebo o dezertéry, prchající vojáky, smečky hladových a polozdivočelých lidí, kteří snad ani nevěděli, že válka skončila. Ti stříleli na každého, a až později se dalo posoudit, zda to byli werwolfové⁸⁶. S pancéřovým vlakem odjelo do Chomutova i čtrnáct četníků⁸⁷. Do pohraničních území republiky byl vyslán tento vlak s úkolem získat základní údaje o poměrech v této oblasti. Současně byli do pohraničí posíláni úředníci, pověřeni Zemským národním výborem, aby zorganizovali chod státní správy a převzali okresní úřady, landráty⁸⁸.

Problematická byla i činnost Okresního úřadu v Chomutově, neboť byl nedostatek pracovníků se znalostmi českého jazyka. V mnoha venkovských obcích byla situace mnohem horší, neboť tam nebyli Češi. Nedostatečný byl i policejní sbor a jednotlivé četnické stanice. V některých stanicích byli dva muži a někde nemohly být zřízeny vůbec⁸⁹. V obcích se začal projevovat v poválečných měsících společenský život. V některých obcích byly obecné školy, a vznikaly spolky jako Svaz zemědělců, Sbor dobrovolných hasičů, Svaz české mládeže případně obecní knihovna. V té době se zároveň měnil i poměr osob české a německé národnosti⁹⁰.

Postupně docházelo ve všech obcích a městech okresu k obnově činností politických stran a společenských organizací. Mezi prvními byla činnost organizací KSČ, ale i čsl. strany národně socialistické, sociálně demokratické a lidové⁹¹. Mezi obyvateli měla největší podporu KSČ za zásluhy v boji proti fašismu a s postojem k problémům poválečné obnovy. Dokladem

⁸² MERTO VÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 19-20. 68. ISBN 80-7065-012-5.

⁸³ Tamtéž, s. 18

⁸⁴ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s.21-22. ISBN 80-85241-99-4.

⁸⁵ MERTO VÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 9. ISBN 80-7065-012-5.

⁸⁶ STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. s.79. ISBN 80-85241-99-4.

⁸⁷ MERTO VÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 18. ISBN 80-7065-012-5.

⁸⁸ Tamtéž, s. 9

⁸⁹ Tamtéž, s. 21-22

⁹⁰ Tamtéž, s. 23-24

⁹¹ Tamtéž, s. 66-67.

této podpory byly výsledky voleb v květnu 1946, kdy KSČ získala v Čechách a na Moravě velké procento odevzdaných hlasů a poměrně silné pozice⁹². Někteří němečtí členové KSČ těžce nesli, že nebyli dočasně zapojeni do stranické práce, a proto se dobrovolně odstěhovali do sovětského pásma Německa⁹³.

3.2 Ekonomická situace

Po osvobození bylo pohromou pro město drancování a rabování zajatců ze zajateckých táborů. V Chomutově a venkovských obcích byl naprostý nedostatek řádně ozbrojených stráží a mužstva, docházelo k loupení potravin, obleků, obuvi a jiných předmětů v obchodech, dobytka v obcích a na statcích a zásob mouky ve mlýnech. Vzhledem k tomu, že počet obyvatel okresu byl asi 80 000, bylo problematické zásobování, i když bylo řešeno z jiných okresů v pohraničí⁹⁴. Rovněž v Chomutově se musely orgány městské správy postarat o pořádek, zásobování obyvatelstva a zabránit drancování obchodů a skladů. Zajišťovány byly rovněž úřady, podniky, obchody, ale i sklady⁹⁵. Po Němcích, kteří ze strachu uprchli na západ a do Německa, bylo nutno zabezpečit opuštěné majetky, zejména domy, bytové zařízení, obchody a jiné. Mezi příchozími prvními osídlenci se objevovali i tak zvaní zlatokopové, proti kterým musely bezpečnostní orgány zakročit, aby se předešlo rozkrádání státního majetku, případně neoprávněnému obohacování⁹⁶.

Vyhláškou ze dne 10. května 1945 byl nařízen veškerým zaměstnancům průmyslových, potravinářských a obecních podniků okamžitý nástup do práce⁹⁷. Stav v prvních týdnech po ukončení války v Chomutově byl takový, že velké výrobní podniky jako Mannesmannovy závody a Franckova továrna na výrobu kávovin pracovaly v plném rozsahu, Městská plynárna v Chomutově a elektrárna v Ervěnicích pracovaly normálně a Poldina huť však s polovičním osazenstvím⁹⁸. V horské oblasti na Vejprtsku byly problémy se zásobováním. Tamní komisař přijížděl do Kadaně a obstarával základní potraviny, jako mouku, maso

⁹² MERTOŮVÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 12. ISBN 80-7065-012-5.

⁹³ VÍTEK, V. a Z. VACHATA. *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1970. s. 15.

⁹⁴ MERTOŮVÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 19. ISBN 80-7065-012-5.

⁹⁵ VÍTEK, V. a Z. VACHATA. *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1970. s. 13.

⁹⁶ Tamtéž, s. 6-7

⁹⁷ BINTEROVÁ, Z., et. al. *Dějiny Chomutova*, Chomutov: MěÚ Chomutov, OM Chomutov a Tiskárna AKORD Chomutov, s.r.o., 1997. s. 79.

⁹⁸ MERTOŮVÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 21. ISBN 80-7065-012-5.

a zeleninu. Revolučním národním výborem mu byly vydávány poukazy k odběru v místním mlýně, na jatkách a v zelinářství⁹⁹.

Po volbách v roce 1946 docházelo ke stabilizaci poměrů v pohraničí i přes závažné problémy, protože ceny potravin v obchodech byly vyšší o 20 – 25 % a zboží byl nedostatek. Velkoobchod nedokázal dostatečně zásobit prodejny, které byly vzdálenější od železnice. Byly zde i nižší platy oproti vnitrozemí a obyvatelé byli nespokojeni se stěhováním některých podniků do vnitrozemí¹⁰⁰. Koncem roku 1947 musela být spotřeba brambor řešena dovozem jak z Rumunska, Polska, tak i z vnitrozemí. Na okres muselo být dováženo jak ovoce, zelenina, mléko a máslo. Zásobování masem a rybami bylo zajištěno. Nejhorší byla ale situace se zásobováním textilu¹⁰¹.

Situace v Chomutově v srpnu 1945 byla taková, že obyvatelstvo pozitivně přijalo poslední dekrety prezidenta republiky. Neklid mezi lidmi působí národní správci v zemědělství pro jejich machinace se spravovaným majetkem¹⁰². Realizace pozemkové reformy, jejímž předmětem bylo vyvlastnění a parcelace statků se v našem okrese dotkla především Kadaňska. Docházelo k osídlování zemědělských usedlostí a nedostatek pracovních sil v zemědělství byl řešen pomocí brigád pracujících z průmyslu¹⁰³. Tak jako jiné podniky, i továrna na zpracování ryb v Kovářská se potýkala s nedostatkem zaměstnanců. V podniku na konci roku 1947, který je pod národní správou, pracovalo ještě mnoho Němců a nemohli získat dostatečné množství českých zaměstnanců¹⁰⁴.

Život se začal dostávat do normálního běhu a spořádaných poměrů tím, že z některých vedoucích míst byly odstraňovány nežádoucí osoby, které byly dosazeny v porevolučních dobách a ukázaly se jako neschopné¹⁰⁵. V nových poměrech v pohraničí se projevovala i hospodářská kriminalita. Docházelo k zneužití státního majetku a byli zatýkáni národní správci. Obvyklým jevem bylo i k překračování státní hranice, ale vzhledem k ostraze a vlivem povětrnostních podmínek počet případů poklesl¹⁰⁶. Při nedovolených přechodech hranic se pašovalo zboží nejen z ČSR do Německa, ale i naopak. Mimo potravin byly pašovány auta, motocykly, součástky, látky, cigarety, říšské marky a vkladní knížky. K incidentům většího rázu nedocházelo a zabavené potraviny byly dány k dispozici

⁹⁹ VÍTEK, V. a Z. VACHATA. *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1970. s. 6.

¹⁰⁰ MERTOŮVÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989.s. 12-13. ISBN 80-7065-012-5.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 78-79

¹⁰² Tamtéž, s. 41

¹⁰³ Tamtéž, s. 13

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 77

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 54

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 33-34

závodním kuchyním a nemocnicím¹⁰⁷. Vlivem katastrofálního sucha byla v roce 1947 zvýšena činnost šmelinářů, která byla trestná¹⁰⁸. Přestože cenové předpisy platily po celém území Československé republiky, v pohraničí byla větší drahota životních potřeb oproti vnitrozemí¹⁰⁹.

3.3 Společenská situace

Mezi první snahy v poválečném období bylo zajistit majetek Němců jako zemědělské usedlosti, následně zatčení funkcionářů německých stran a odsun Němců, případně jejich odeslání na práce do vnitrozemí¹¹⁰. Spolu s měnící se společenskou situací docházelo na území okresu k trestné činnosti a zhářství. Při vyšetřování příčin požáru v továrně na zpracování rašeliny v Hoře Sv. Šebestiána v květnu 1946 bylo vyloučeno samovznícení. Zjištěním, že šlo o sabotáž, byli zaměstnaní Němci zatčeni, a do vyšetření byli předáni do internačního tábora. V pohraničí docházelo k požárům v oblastech s německými obyvateli. Pokud se nenašel pachatel požárů, byla vina svalována na děti. V případě požáru byly všechny podezřelé osoby německé národnosti předvedeny do sběrného střediska a po prošetření zařazeni do odsunu, pokud pachatel nebyl předveden před soud¹¹¹.

V důležitých podnicích dosahovali plné výroby s tím, že zaměstnávají malý počet osob německé národnosti. Nepostradatelné osoby byly vybírány závodními radami po přešetření¹¹². Problematické bylo i zajištění lékařů. V některých obcích byli bez lékaře, v jiných, protože nebyla náhrada, ordinoval německý lékař¹¹³. Některé bývalé zajatecké tábory (pokud vyhovovaly z hygienických důvodů) byly využívány tak, že do nich byly postupně přemísťovány německé rodiny. Jejich byty byly dány k využívání českým osídlencům. V táborech byli Němci internováni do doby odjezdu do Německa. Do té doby však museli pracovat zejména na železnici, odklízeli trosky, zajišťovali uvolnění tratí, dále pracovali v průmyslových podnicích a v zemědělství¹¹⁴. Německé obyvatelstvo zažívalo pronásledování a každodenní restrikce, ať už to bylo kolektivním odesláním do táborů a vězení, přidělováním na nucenou práci, dále propuštěním z práce, povinností nosit vnější

¹⁰⁷ MERTO VÁ, K. *Chomutovsko 1945 - 1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989.s. 55. ISBN 80-7065-012-5.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 81

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 46

¹¹⁰ Tamtéž, s. 23

¹¹¹ Tamtéž, s. 54

¹¹² Tamtéž, s. 52-53

¹¹³ Tamtéž, s. 63

¹¹⁴ VÍTEK, V. a Z. VACHATA. *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1970. s. 14

identifikační symboly a následně i vyvlastňováním soukromého majetku¹¹⁵. Docházelo k policejním prohlídkám, které byly i v kostelech, a byly objevovány předměty uschovávané osobami německé národnosti před odsunem. Jednalo se mnohdy o zlaté a stříbrné předměty, vojenské a civilní zbraně, šicí stroje či radiopřijímače. Zatčené osoby byly přemístěny do internačních táborů v Chomutově¹¹⁶. Na základě udání docházelo k zatčení osob, které ukrývaly zbraně či radiopřijímače, anebo byly zapojeny v různých uskupení¹¹⁷. I když byly mezi obyvateli obavy, že k odsunu Němců nedojde, přesto na venkov do pohraničí přicházelo různorodé obyvatelstvo (Češi z vnitra, volynští Češi, Ukrajinci, Slováci), kterým trvalo určitou dobu, než se sžili s prostředím¹¹⁸. Noví osídlenci, nahrazující německé obyvatele, byli z různých sociálních vrstev a z různého společenského prostředí a přicházeli jak z celé republiky, tak i ze zahraničí, což mělo vliv na chování a jednání každého z nich v průběhu každodenního složitého života v pohraničí. Mnozí z přistěhovalců přišli a po velmi krátké době z pohraničí odešli¹¹⁹. Vzhledem k tomu, že v městech a obcích nebylo dodržováno plnění ohlašovací povinnosti občany, lze předpokládat, že skutečná migrace byla ještě mnohem vyšší¹²⁰.

Zemědělská výroba v horských oblastech nebyla rentabilní a uvažovalo se o její změně po vystěhování německého obyvatelstva. Pomohl příchod lidí z obdobných podmínek, kteří by byli schopni vydržet zdejší drsné, horské podnebí a uměli se uskrovnit, protože na základě toho se dalo předpokládat, že osídlení bude trvalé¹²¹. Problémy byly s osídlením v menších horských obcích z důvodu nedostatečného dopravního spojení, zejména v zimním období. Lidé v těchto obcích byli odkázáni jen sami na sebe, neboť obchody byly ve vzdálených lokalitách. Tam kde nebyly výrobní závody a zemědělství bylo nevýnosné, tak tyto obce čeští lidé opouštěli a vraceli se zpět do vnitrozemí¹²².

¹¹⁵ MATĚJKA, O. *Tragická místa paměti*, Praha:Antikomplex, 2010. s. 48. ISBN 978-80-904421-1-5.

¹¹⁶ MERTOŮVÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989.s. 33. ISBN 80-7065-012-5.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 33-34

¹¹⁸ Tamtéž, s. 47

¹¹⁹ Tamtéž, s. 11

¹²⁰ Tamtéž, s. 11

¹²¹ Tamtéž, s. 39-40

¹²² Tamtéž, s. 56-57

4. ODSUN NĚMCŮ Z CHOMUTOVSKA

4.1 Divoký odsun

Před příchodem Rudé armády a obsazením pohraničí se mezi Němci šířil strach a zároveň i neklid, jak z nadcházejících dnů, tak i z blížící se odplaty¹²³. Jednotky wehrmachtu ustupovaly před Rudou armádou přes Chomutov směrem na západ a snažily se i v posledních dnech mobilizovat síly k zoufalému odporu¹²⁴. Několik dní před příchodem Rudé armády opustila Chomutov německá armáda a vydala se na západ. Spolu s armádou opustili město všichni hlavní představitelé fašistické moci. Zmizelo celé městské zastupitelstvo i s purkmistrem¹²⁵.

V prvním poválečném období byly do severních Čech vyslány vojenské jednotky, jejichž cílem bylo, ve spolupráci s Rudou armádou, obsadit toto území, zabezpečit pořádek, materiální hodnoty, „vyčistit“ terén a „vytlačit Němce za hranice“. Tento rozkaz vydalo velitelství Alex dne 15. května 1945. V té době působily v pohraničí partyzánské formace a Revoluční gardy¹²⁶. Mezi činnosti vojenské jednotky patřil hned po osvobození pěší pochod německých uprchlíků z Kadaně, kteří byli přesídleni přes hranice do sousedního Saska, a kterých bylo několik tisíc¹²⁷.

Je potřeba uvést, že vysídlovací akce, které začaly probíhat od května do konce roku 1945, byly prováděny bez opory v závazné mezinárodní smlouvě či písemně fixované dohodě s okupačními orgány v Německu. Opatření učiněná v rámci „divokého odsunu“ neměla zákonný podklad. Existovala pouze interní směrnice, která určovala kategorie Němců, kteří mají republiku opustit a z kterých míst má vysídlení proběhnout nejdříve. Jako nejvýznamnější dobovou prioritu považovali českoslovenští představitelé zahájení vysídlení německého obyvatelstva a k tomu se snažili přesvědčit jak nejvyšší vedení Rudé armády a sovětského velvyslance, tak i Brity a Američany. Jelikož západní spojenci byli zdrženliví,

¹²³ STANĚK, T. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2005. s. 13. ISBN 80-7285-062-8.

¹²⁴ VÍTEK, V. a Z. VACHATA. *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1970. s. 12

¹²⁵ Tamtéž, s. 13

¹²⁶ STANĚK, T. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2005. s. 16. ISBN 80-7285-062-8.

¹²⁷ VÍTEK, V. a Z. VACHATA. *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1970. s. 6

tak transporty vysídlenců směřovaly do okupační zóny Rudé armády. V případě Chomutovska to bylo do Saska¹²⁸.

Československým orgánům bylo velmi nepříjemné, když Sověti nenadále odmítali na hranicích převzít pěší kolony a železniční transporty s vysídlenými Němci, kteří přicházeli či přijížděli v zuboženém stavu, bez potravin a v chatrném obleku a prádle. Velitelé Rudé armády z důvodu omezení počtu vysídlenců vyžadovali řádné vybavení vysídlovaných osob a stanovovali počet vysídlenců, které byli ochotni přijmout. Dále požadovali zachování rodinných celků a vhodný doprovod vyháněných lidí. Odmítnutí, případně i vrácení vysídlenců ze strany Sovětů nebylo neobvyklé¹²⁹.

V Chomutově byl vojenský útvar pod vedením škpt. K. Prášila, který zahájil dne 9. června 1945 „vyčišťovací operaci“ vůči Němcům. Nařídil pod pohrůzkou trestu smrti nástup několika tisíc mužů na fotbalovém hřišti v Chomutově (Jahnsplatz) s tím, že měli být vybaveni jídlem na tři dny, náhradním prádlem a doklady. Akci dozírali vojáci a četnictvo. Ze shromážděných byli vyřazeni Němci – jako nejnutnější pracovní síly ve městě a skupina údajných příslušníků SS, na nichž byla páchána veřejně zvěrstva a v případě že přežili, byli zastřeleni. K zastavení řádění přispěly protesty člena národního výboru a představitele místní posádky Rudé armády. Odpoledne vyvedli z města stovky mužů směrem k státní hranici u Deutschneudorfu a při pochodu byly zabity desítky mužů. Státní hranici jim rudoarmějci nedovolili překročit. Část vyhnanců se vydala do pracovních táborů v Záluží u Mostu a zbylá část zůstala u hranice. Někteří byli následně převedeni za hranici a jiní se vrátili do Chomutova, do internačního tábora, v kterém byly koncentrovány německé ženy. S ženami, které byly odváženy na práci do Kladna, bylo surově zacházeno. Současně s divokým odsunem panovaly v chomutovském internačním táboře „Sklárna“ otřesné poměry. Bylo nařizováno nelidské mučení a týrání internovaných Němců a jiných osob různých národností, a rovněž se popravovalo¹³⁰. V srpnu 1945 bylo internační středisko v bývalé sklárně přesunuto do bývalého překladiště uhlí za školou v Kadaňské ulici¹³¹. Jako další sběrný tábor pro Němce určené k odsunu bylo využito vojenské cvičiště, které se nacházelo v Horní Vsi. Dozor zde vykonávali sovětsí vojáci do konce roku 1945¹³². Z Chomutova byly následně transporty německého obyvatelstva odváženy do okupačních zón v Německu¹³³.

¹²⁸ ARBURG, A. a STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osidlování*, 1.vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. S 94-96. ISBN 978-80-86057-71-2.

¹²⁹ Tamtéž, s.98-99

¹³⁰ STANĚK, T. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2005. s. 129-132. ISBN 80-7285-062-8.

¹³¹ RAK, P. *CHOMUTOV 1252-2002*, Chomutov: Město Chomutov, 2002. s. 114. ISBN 80-86067-63-7.

¹³² BINTEROVÁ, Z., et. al. *Dějiny Chomutova*, Chomutov: MěÚ Chomutov, OM Chomutov a Tiskárna AKORD Chomutov, s.r.o., 1997. s. 80

¹³³ RAK, P. *CHOMUTOV 1252-2002*, Chomutov: Město Chomutov, 2002. s. 115. ISBN 80-86067-63-7.

4.2 Organizovaný odsun

Samotný organizovaný odsun německé menšiny z ČSR, byl prováděn v období od podzimu 1945 do jarních měsíců roku 1947 (oficiálně bylo ukončení stanoveno již na říjen 1946). Odsun menšího rozsahu probíhal do padesátých let¹³⁴.

Organizační příprava odsunu obyvatelstva probíhala do prosince roku 1945, kdy byl zřízen Úřad pro odsun Němců a na ministerstvu národní obrany byl ustanoven speciální štáb, který zajišťoval jeho technické provádění. Dozor nad odsunem vykonával Sbor národní bezpečnosti, národní výbory, případně správní komise. Podle schválené směrnice bylo stanoveno, že odsun bude spořádaný a lidský a vysídlovány budou celé rodiny. První etapa probíhala od srpna 1945 do konce roku, a druhá etapa probíhala od ledna do května roku 1946. V této etapě vlaky směřovaly do amerického okupačního pásma. Třetí etapa transferu trvala od června až do října 1946¹³⁵.

Z dochovaných dokladů je zřejmé, že se armáda nemínila vzdát významného podílu na odsunu obyvatelstva. Byly zkoumány podmínky zprovoznění pěti odsunových středisek. Jednalo se o Děčín-Podmokly, Teplice-Šanov, Most, Chomutov a Kadaň, včetně odsunových táborů. Počátkem srpna 1945 byly vypraveny transporty, ale jejich frekvence se snížila, podobně jako u osob, které musely opustit republiku pěšky¹³⁶. Do 8. září 1945 bylo patnácti transportů z Chomutova, které organizovali důstojníci vojenské posádky, vypraveno celkem 15 221 osob¹³⁷.

Ze sběrného střediska v Chomutově byl dne 15. února 1946 v rámci organizovaného odsunu vypraven první vlak. V roce 1946 bylo z území okresu Chomutov vypraveno jedenatřicet transportů (poslední 7. listopadu 1946) a odsunuto bylo třicet sedm tisíc Němců. Několik transportů s devíti sty antifašisty bylo vypraveno převážně do amerického okupačního pásma¹³⁸.

Tato situace vedla k organizování urychleného odsunu německého obyvatelstva v souladu s rozhodnutím konference v Postupimi. Mezi prvními byli ze zdejšího území odsunováni Němci, kteří přišli do pohraničí v roce 1938. V další etapě byli odsunováni aktivní nacisté, u kterých se dalo přepokládat určité protistátní podněcování, vzhledem k jejich minulosti. Po odsunu těchto dvou skupin následoval odsun ostatního německého obyvatelstva. Výjimka byla u německých antifašistů, kteří se mohli rozhodnout, zda zde zůstanou jako občané

¹³⁴ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 211. ISBN 80-86010-55-4.

¹³⁵ Tamtéž, s. 211-215

¹³⁶ ARBURG, A. a STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*, 1.vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. s.120-121. ISBN 978-80-86057-71-2.

¹³⁷ RAK, P. *CHOMUTOV 1252-2002*, Chomutov: Město Chomutov, 2002. s. 115. ISBN 80-86067-63-7.

¹³⁸ Tamtéž, s. 116

Československa, anebo se se svým majetkem vystěhují do Německa. Další výjimka byla udělena pro německé specialisty, kteří byli důležití a nepostradatelní zejména pro náš průmysl převážně v pohraničí. Specialisti byli odsunuti v době, v které byli nahrazeni místními odborníky. Samotný průběh odsunů zajišťovala armáda s bezpečnostními složkami, a následně odsun zajišťovaly správní komise. Hlavní část odsunů byla ukončena v roce 1947¹³⁹.

Pro samotný odsun byla vydána směrnice Okresního národního výboru, kterou chomutovský Němec obdržel v českém jazyce. Směrnice obsahovala náležitosti pro osoby určené k odsunu. Jednalo se o veškeré hotovosti a vkladní knížky, cenné papíry, dále osobní doklady, dostatečné oblečení, rezervní oděv a přikrývku s polštářem. Zásoby potravin na sedm dní, včetně příborů a nádobí. Tyto věci musí mít každá osoba zahrnutý v zavazadle o hmotnosti 50-60 kg. Osoba musí být schopna transportu a rodina musí být celá¹⁴⁰.

Ze sdělení Okresní správní komise v Chomutově byla zřejmá snaha německých obyvatel dobrovolně odejít z našeho území, a tak vyčkávali na nucený odchod. Nejvyšší zájem na odchodu měli antifašisté¹⁴¹.

Způsob odsunu Němců z Chomutovska lze poskládat z dílčích zpráv. Od 21. května 1946 byli Němců odváženi do sběrného tábora, v kterém byli prošetřeni, řádně vybaveni a v počtu 1 200 osob odsunuti transportem dne 30. května 1946. Mezi odsunutými Němci nebyl zjištěn žádný válečný zločinec. Dne 24. května 1946 odejel z Chomutova třetí transport antifašistů¹⁴². Odsun z Klášterce nad Ohří, jak je uváděno ve zprávě z 23. října 1945, byl prováděn na základě dohody (mezi velitelem přesídlovacího střediska v Klášterci nad Ohří a zástupci pro německé oblasti v sovětské zóně) a byl prováděn pěšky přes Horní Wiesenthal a Vejprty, po 125 lidech anebo vlakem po 1500 lidech (třikrát v týdnu) za splnění podmínek týkajících se rodin, lékařského potvrzení, majetku o určité hmotnosti a vybavení stravou¹⁴³. Odsunem prováděným v okrese Kadaň bylo za rok 1945 a 1946 odsunuto 42 458 Němců. Z toho v roce 1945 bylo odsunuto neorganizovaným odsunem 17 547 obyvatel a organizovaným odsunem dvaceti transportů bylo přesídleno 24 000 osob. Transporty bylo přesídleno 1006 antifašistů. V okrese Kadaň zůstalo 148 specialistů a 96 horníků, vč. 204 osob smíšených manželství. Stav osídlení byl 19 451 Čechů¹⁴⁴.

¹³⁹ MERTOŮVÁ, K. *Chomutovsko 1945 - 1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 11. ISBN 80-7065-012-5.

¹⁴⁰ RŮŽEK, V. Bývalý okres Chomutov 1945-1947 Odsun německého obyvatelstva. *Památky, příroda, život: Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska*. 1995, roč. 27, č. 2, s.36. ISSN 0231-5076.

¹⁴¹ MERTOŮVÁ, K. *Chomutovsko 1945 - 1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. s. 41-42. ISBN 80-7065-012-5.

¹⁴² Tamtéž, s. 51

¹⁴³ Tamtéž, s. 36-37

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 38

4.3 Sociálnědemografické údaje

Dostupné statistické publikace pro období let 1945 a 1946 se ve svých zveřejněných údajích opírají o počty vydaných potravinových lístků a jejich spolehlivost není zcela nesporná¹⁴⁵. Během prvních poválečných let došlo v důsledku migrace obyvatel k demografickým změnám. Změny probíhaly jak přesunem z českých zemí (prchající a vysídlování Němci, dělníci vracející se do svých původních vlastí a volní váleční zajatci), tak i naopak (vracející se dělníci, naši repatrianti a reemigranti). Přesuny probíhaly i uvnitř státu, zejména se jednalo o Němce a novoosídlence z vnitrozemí, slovenští Maďaři, Romové, Chorvati¹⁴⁶.

V některých regionech žilo německé obyvatelstvo dosud poměrně koncentrovaně. V roce 1950 bylo vykazováno v sedmi okresech 5 000 – 10 000 Němců (podle přepočtu na administrativně správní územní členění z roku 1960). Mezi tyto okresy spadal Chomutov s 8 704 obyvateli německé národnosti. Vyšší než 5 % podíl německého obyvatelstva měl okres Chomutov s 10,2 %. Přepočty podle územního členění státu však poněkud zkreslují stupeň koncentrace¹⁴⁷.

Počet obyvatel v okrese Chomutov, který se členil na Soudní okres Chomutov, Hora Svatého Šebestiána a Jirkov bylo v roce 1945 celkem 79 617 obyvatel. K 31. březnu 1947 bylo v okrese Chomutov 52 769 obyvatel. V roce 1947 z celkového počtu 55 431 obyvatel 52 769 Čechů a 2 655 Němců¹⁴⁸.

Odsun německých obyvatel Chomutovska probíhal pod Okresní správní komisí a československým vojskem od června 1945 do května 1946. V patnácti transportech bylo odsunuto 15 221 obyvatel. Od 1. června 1946 do roku 1947 bylo vypraveno třicet jedna transportů s počtem 41 369 německých obyvatel. Samostatný odchod do roku 1947 probíhal průběžně a bylo odsunuto 77 obyvatel. Celkově z Chomutovska v uvedených letech bylo odsunuto 56 867 obyvatel, s tím, že do amerického pásma odešlo 18 120 a do sovětského pásma 23 477 obyvatel. Do Rakouska odešlo 49 obyvatel a individuálním, společným odsunem odešlo 15 270 obyvatel. V odsunu v období 1946-1947 bylo odsunuto 12 672 mužů, 20 663 žen a 8 311 dětí ve věku do 15 let do amerického, sovětského pásma a do Rakouska¹⁴⁹. Z obyvatel bylo vyčleněno 1 965 obyvatel, kteří zůstanou v okrese. Jedná

¹⁴⁵ ARBURG, A. a STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. I., Češi a Němci do roku 1945 - Úvod k edici*, 1.vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. s.59. ISBN 978-80-86057-66-8.

¹⁴⁶ Tamtéž, s.64

¹⁴⁷ STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945 -1947*, 1. vyd., Praha: Academia nakladatelství Československá akademie věd, 1991.s. 367. ISBN 80-200-0328-2.

¹⁴⁸ RŮŽEK, V. Bývalý okres Chomutov 1945-1947 Odsun německého obyvatelstva. *Památky, příroda, život: Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska*. 1995, roč. 27, č. 1, s. 9. ISSN 0231-5076.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 10

se horníky s rodinami, smíšená manželství, specialisté s rodinami, kteří byli vyňati cestou milosti¹⁵⁰.

Kvalifikovaní dělníci byli do transportů určených k odsunu zařazováni až na posledním místě a někteří vysoce kvalifikovaní specialisti byli dokonce z odsunu zcela vyňati. To způsobilo nedostatek pracovních sil zejména v hornictví, v severočeském a severomoravském hutnickém a chemickém průmyslu, dále v textilní výrobě, sklářství a v jiných důležitých odvětvích¹⁵¹.

¹⁵⁰ RŮŽEK, V. Bývalý okres Chomutov 1945-1947 Odsun německého obyvatelstva. *Památky, příroda, život: Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska*. 1995, roč. 27, č. 2, s.38. ISSN 0231-5076.

¹⁵¹ BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. s. 214. ISBN 80-86010-55-4.

5. MÍSTA PAMĚTI

Místa paměti jsou taková místa, jak už se stalo zvykem, s kterými je možné spojit nějaké konkrétní historické příběhy, případně s událostmi, které se zapsaly v naší paměti. Místa paměti pomáhají, zejména mladým lidem, které vyučování dějin příliš neosloví. Poznáním míst, která jsou spojena s významnou dějinnou událostí v nás mohou vyvolávat různé otázky. Jak je možné, že se o takové a takové události nemluví? Co to o nás vypovídá? Pokud se podaří najít odpovědi, následně díky místům paměti získají dějiny skutečný smysl právě teď a zde, protože můžeme lépe porozumět původu dnešní situace. Je velkým zážitkem nacházet v našem okolí určitá místa, z kterých jsou patrné dávné příběhy v různých historických vrstvách. Z míst paměti následně vznikne mozaika, která nám vytvoří obraz nejenom nedávné minulosti. Tento obraz se nám může mnohem více přiblížit zejména setkáním s pamětníky. Jejich příběhy, třeba i z pohnutých dob, si můžeme seznámením se s prostředím, mnohem více a plasticky představit. Díky těmto příběhům máme možnost se dozvědět, vytvářet si dojem o tom, jací byli jedni a dále ti druzí¹⁵².

Mezi hledaná místa paměti se řadí zaniklé obce v místech, v kterých už dávno nic nestojí¹⁵³. Mezi další významné místo paměti, které připomíná pochod smrti Němců, je pomník v Deutschneudorfu, který stojí přímo u hranice. Nachází se pár metrů od míst, kde na české straně hranice čekalo několik tisíc chomutovských mužů německé národnosti na to, jestli budou pokračovat do Německa. Od roku 2005 se každoročně vydává na výpravu skupina studentů chomutovského gymnázia pod vedením učitele Josefa Mārce. Tato výprava kopíruje trasu pochodu smrti německých mužů z Jirkova až na hranici u Deutschneudorfu. U pomníku pochodu výprava studentů symbolicky končí na německé straně hranice¹⁵⁴.

Dále bylo po několikaletém úspěšném úsilí v září roku 2007 zřízeno pamětní místo německých obyvatel Chomutova na chomutovském hřbitově. Pomník je věnován všem spoluobčanům, kteří zde měli svůj domov. Místa paměti svojí názorností pomáhají zejména mladým lidem, aby měli představu konkrétního místa. K významným místům spojeným s událostmi poválečného odsunu by měla být přiřazena tragická místa spojená s odsunem Němců jako fotbalové hřiště v Chomutově (Jahnsplatz) a internační tábor „Sklárna“, případně vlakové nádraží v Chomutově. Jsou to místa, v kterých zdejší německé obyvatelstvo zažilo nemalé útrapy, mučení a v neposlední řadě i popravu.

¹⁵² MATĚJKA, O. *Tragická místa paměti*, Praha:Antikomplex, 2010. s.17-19. ISBN 978-80-904421-1-5.

¹⁵³ Tamtéž, s. 31

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 206-207

Mezi další místa paměti vztahující se k občanům německé národnosti v našem regionu, ať už jsou znovuobjevena či nově vytvořena, můžeme uvést Richterův pomník v Holeticích, který na základě dopisu krajanky paní Enderové byl vyhledán, zdokumentován, zajištěn převoz, restaurování a instalace na důstojné místo v obci Březno u Chomutova. Jedná se o rodinný pomník z roku 1696. Jedním z dalších významných míst je lokalita zatopeného města Přísečnice, které se dnes, kromě vydaných publikací a pořádaných výstav v muzeu, připomíná instalovanou pamětní deskou. Mezi další projekty spadá odhalení pamětní desky významného hudebního skladatele Theodora Veidla ve Vysočanech a slavnostní odhalení kopie pamětní desky malíře Loise Zimmermanna za účasti stovek lidí v Orasíně. Odhalení pamětní desky předcházela výstava, při níž došlo k znovuobjevení díla krušnohorského tvůrce¹⁵⁵.

¹⁵⁵ DĚD, S. Kulturelles Erbe der Sudetendeutschen in einem tschechischen Regionalmuseum. *Mitteilungsblatt der Sudetendeutschen Landmannschaft: Neue Entwicklungen der Sudetendeutschen Heimatsammlungen*. 2012, č. 4, s. 25-42. ISSN 1437-5524.

6. KULTURA VZPOMÍNÁNÍ NA ODSUN NĚMCŮ

6.1 Němci: klíč k pochopení historie Chomutova

Najít přístup nové generace k pochopení historie není zcela jednoduché, přesto klíčem k pochopení historie Chomutovska mohou být určité projekty. Mezi takové projekty se řadí projekt Tragická místa paměti, jehož realizátorem je občanské sdružení Antikomplex.

O tématech druhé světové války, včetně jejího závěru se snaží mluvit novým způsobem studenti gymnázií ze severních Čech v rámci projektu Tragická místa paměti, jehož realizátorem je občanské sdružení Antikomplex. V rámci projektu studenti gymnázií v Ústí nad Labem, Chomutově, Kadani a v Lounech se svými učiteli hledali historii ve svém okolí s nadějí, že příběhy nebudou lokálně bezvýznamné, nýbrž plnohodnotné. Místa, s nimiž je možné spojit konkrétní historické příběhy se začala nazývat místa paměti. Je mnoho míst, v kterých se odehrávaly děsivé příběhy, a to vyvolávalo mnoho otázek. Spatřit konkrétní místa a vnímat historii přinášelo více představivosti, přemýšlení, osobního zaujetí a výsledkem byla mozaika historického období¹⁵⁶.

Do projektu se zapojilo více jak 80 studentů. Studenti se nejdříve seznamovali se základními informacemi a zúčastnili se několika workshopů se zaměřením na praktické metody pro historickou práci. V úvodu se seznámili jak s orální historií, tak s historickými skutečnostmi a obrazovými dokumenty. Studenti poznávali problematiku meziválečného Československa, Říšské župy Sudety za druhé světové války, dále shlédli kriticky interpretované obrazové dokumenty a přiblížili si otázky spojené s interpretací minulosti. Proškolení studenti gymnázií v průběhu projektu nahrávali rozhovory s pamětníky, studovali historické dokumenty jako záznamy v matrikách a hledali místa paměti. Své poznatky prezentovali ostatním studentům. Ve společných dílnách hledali nejlepší formu pro nashromážděné materiály a nasbíraný materiál se stal základem putovní výstavy Tragická místa paměti¹⁵⁷.

¹⁵⁶ MATĚJKA, O. *Tragická místa paměti*, Praha:Antikomplex, 2010. s.17-18. ISBN 978-80-904421-1-5.

¹⁵⁷ Tamtéž, s.24-27

6.2 Odsun jako téma společenského diskurzu

Když 23. prosince 1989 Václav Havel kandidující na prezidenta, sdělil v televizních obrazovkách, že jsme povinni se omluvit Němcům, kteří byli odsunuti po druhé světové válce, způsobilo to mezi lidmi šok, který se projevoval údivem, rozhořčením a strachem. Představitelé tehdejšího Občanského fóra museli hledat odůvodnění a vysvětlení takového kroku, aby veřejnost uklidnilo a vysvětlilo, jak to bylo myšleno. Obavy byly ze strany komunistů, zejména ze zneužití výroku kandidáta na prezidenta. Muselo být vydané prohlášení, na jehož znění bylo problematické se dohodnout, protože na jedné straně byl Václav Havel s částí disentu a na druhé straně obrovská většina veřejnosti. Zástupci Občanského fóra ani veřejnost nebyli na tuto situaci připraveni.

Odsun byl tabuizovaným tématem, kterým minulý režim vytvářel mezi lidmi strach a obavy. Tabuizovaných témat bylo ale mnohem více, zejména témata týkající se nastolení a udržení komunistického režimu. Téma odsunu bylo problematické z důvodu strachu z Německa a z Němců. Tyto obavy patří mezi nejúčinnější obavy mezi členy a voliči KSČ¹⁵⁸. Sudetoněmeckým krajanským sdružením byla Havlova slova chápána jako přiznání viny v pravém slova smyslu, nikoliv jako lítost nad tragickým osudem lidí vyzývajícím ke smíření¹⁵⁹.

Poválečná publicistika zastávala převážně většinové stanovisko k událostem. Výjimkou byly Tigridovy „Obzory“ a Peroutkův „Dnešek“, jejichž novináři a publicisté, kteří narušovali převládající stanovisko, že to, co se děje s Němci je když ne po právu, tak podle spravedlnosti¹⁶⁰.

V období roku 1968 byly zmínky o odsunu ojedinělými epizodami. V období, kdy padly zábrany jako cenzura, byl pouze jeden pokus k tématu odsunu, což lze vysvětlit tím, že toto téma je nadále považováno jako výbušné¹⁶¹.

V době normalizace se mnozí z domácích intelektuální scény začínají sdružovat zejména kolem Charty 77, která se snaží naplnit jejich cíle a zároveň jdou za pravdivým poznáním. Následně v té době je vedena debata zabývající se odsunem, do které vstupuje Pavel Tigríd s exilovým časopisem „Svědectví“, v kterém se otevírají debaty o odsunu. Stanoviska zabývající se odsunem byla následně vydávána i v exilovém tisku, který se do

¹⁵⁸ PITHART, P. a P. PŘÍHODA. *Čítanka odsunutých dějin*. 1. vyd. Praha: Prago Media News, 1998. s. 5-7. ISBN 80-902240-5-9.

¹⁵⁹ HOUŽVIČKA, V. (ed). *Odsun Němců z Československa 65 let poté*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. s. 82. ISBN 978-80-7325-296-0.

¹⁶⁰ PITHART, P. a P. PŘÍHODA. *Čítanka odsunutých dějin*. 1. vyd. Praha: Prago Media News, 1998. s. 9. ISBN 80-902240-5-9.

¹⁶¹ Tamtéž, s.15

Československa dopravoval tajně, ale přitom pravidelně v nikoliv malém rozsahu¹⁶². Součástí úvah o přechodu od totality k demokracii byla otázka vysídlení Němců z Československa. Ve výzvě Charty 77 z roku 1985 byla spojena obnova demokracie v zemích komunistického bloku se sjednocením Německa. Politika našich politických elit vůči Německu, která vzešla z disentu v ústraní od většiny společnosti, která nepochopila, proč Václav Havel hned po svém zvolení zamířil do SRN¹⁶³.

Ve společné historické paměti sehrávají dekrety prezidenta Beneše, včetně osoby prezidenta Beneše, významnou roli pro českou veřejnost. Osobnost Edvarda Beneše se řadí v československých dějinách k nejpozitivnějším osobnostem tím, že působil po boku T. G. Masaryka během první československé republiky, anebo jeho činností v československém exilu během druhé světové války, která souvisí s dekrety. Nedotknutelnost dekretů je z tohoto pohledu nedotknutelná a nutnost jejich platnosti zdůrazňuje zejména značná část právnické a historické obce. Je nutné zároveň uvést, že platnost dekretů souvisí s právní pozicí ČSR, která se jako člen vítězné koalice podílela na právních aktech spojenců. Výzkum CVVM se zabýval otázkou platnosti či neplatnosti těchto dekretů a dospěl ke zjištění, že 49 % je pro platnost Benešových dekretů, 17 % dotazovaných je pro zrušení dekretů a 34 % oslovených se nedokázala k dané problematice vyjádřit. Významnou roli mohly hrát Benešovy dekrety v průběhu přístupových jednání mezi Českou republikou a Evropskou unií, neboť významným předělem v hodnocení dekretů českou veřejností byl rok 2005. Do té doby se pro další jejich platnost vyjadřovali přibližně dvě třetiny respondentů. Po právním posouzení Evropské komise bylo zajištěno, že dekrety nejsou překážkou přistoupení naší země do EU a nejsou ani v rozporu s legislativou EU. Což bylo uvedeno i v posudku, v kterém bylo uvedeno, že přistoupení České republiky k Evropské unii není vázáno na zrušení Benešových dekretů ani legislativy, která je v kontextu s nimi. V letech 2006 a 2007 vyvíjející se historické vědomí u nás už není tolik jednotné především proto, jelikož v kulturní oblasti vznikají nové projekty, zejména výstavy, filmy, z kterých nejsou Němci vnímáni jen záporně. Během posledních dvou let podle výsledků průzkumů bylo zjištěno zejména to, že ubylo zastánců dekretů. Tento jev lze vysvětlit evidentním nezájmem o téma dekretů, když ochably politické rozmíšky vztahující se k naší společné historii¹⁶⁴.

Šetření CVVM (listopad 2011) zkoumalo postoj k odsunu sudetských Němců po skončení druhé světové války, včetně nového osídlení. Tím, že výzkumníci považovali téma odsunu za

¹⁶² PITHART, P. a P. PŘÍHODA. *Čítanka odsunutých dějin*. 1. vyd. Praha: Prago Media News, 1998. s.16-19. ISBN 80-902240-5-9.

¹⁶³ HOUŽVIČKA, V. (ed). *Odsun Němců z Československa 65 let poté*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. s. 78. ISBN 978-80-7325-296-0.

¹⁶⁴ NOVOTNÝ, L. Dekrety, odsun sudetských Němců v historické paměti Čechů. *Naše společnost*. 2012, roč. 10, č. 2, s. 31-32. ISSN 1214-438X.

dostatečně známé, byla položena jednoznačná otázka spravedlnosti a nespravedlnosti odsunu Němců. K takto položené otázce byly oslovenými přiřazovány souvislosti spojené s odsunem a odpovědi vyzněly tak, že 42 % považují odsun za spravedlivý a 39 % nikoliv. Z výzkumu je patrné, že ubývá zastánců odsunu. To lze přisuzovat především věkovým skupinám a časovému odstupu od proběhlých událostí. Skupina občanů starších 60 let považuje odsun za spravedlivý z 49 %. Mezi mladšími 30 let zastává shodný názor 32 % respondentů. Zřejmě z důvodu, že se problematikou odsunu Němců nezabývají, případně že nemají jednoznačný názor, odpovědělo 36 % mladých lidí ve věku 15 – 29 let. Lze to však předpokládat v souvislosti s nedostatečnou výukou novodobých dějin¹⁶⁵.

Z výsledků CVVM je patrný kritický pohled na dekrety, zejména u mladší generace, která je schopna kritičtějšího odstupu a celkového pohledu na dané téma. Mezi mladými lidmi do 29 let na jedné straně je zvýšený zájem o téma dekretů a odsunu a na druhé straně evidentní nezájem o tyto historické události. Řada aktivit, zejména regionálních, dávají vznikat různým místům paměti ve vztahu s odsunem Němců, výstavám či filmům, které mohou změnit u mladší generace úhel pohledu na dané události. Dnes není téma dějin česko-německých vztahů tolik v rukou politiků, jako historiků. Přesto zhruba polovina naší společnosti považuje dekrety za téma, které záporně ovlivňuje naše vztahy především s Německem.

V případě dekretů prezidenta Beneše a odsunu sudetských Němců se jedná s určitostí o významné historické akty. Jejich zastoupení v historickém vědomí Čechů posuzujeme podle toho, že bývají tématem diskusí anebo přímo v politice. Z toho lze dojít k závěru, že historická témata by měla být dostatečně zpracována, následně zhodnocena, aby mohla být zdrojem poučení do dalších let¹⁶⁶. Ve svobodné společnosti není možné odmítnout celospolečenský diskurs, jelikož nelze hlasy jednotlivých skupin utišit, případně potlačit, když mají od silného konsensu jiný názor. Důležité je též poznání, že různé pokusy omezování debat o minulosti může znamenat stagnaci v intelektuálním vývoji společnosti¹⁶⁷.

¹⁶⁵ NOVOTNÝ, L. Dekrety, odsun sudetských Němců v historické paměti Čechů. *Naše společnost*. 2012, roč. 10, č. 2, s. 32. ISSN 1214-438X.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 34

¹⁶⁷ HAHNOVÁ, E. Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí, 2. vyd. rozšířené, Ústí nad Labem: Albis international, 1999. s. 261. ISBN 80-86067-38-6.

6.3 Odsun jako téma kulturní paměti

Odsun jako téma kulturní paměti je i v našem regionu téma velmi rozporuplné. Protikladné ohlasy výstavy „Tenkrát v Chomutově ... Češi a Němci v květnu a červnu 1945“, která se zabývala obdobím po osvobození a průběhem událostí vedoucí k odsunu Němců. Stanoviska prezentována v tisku, jsou toho dokladem.

Oblastní muzeum v Chomutově, SDL Domovský kruh Erlangen a Federace nezávislých spisovatelů Praha uskutečnily ve dnech 19. dubna – 10. června 2007 výstavu dokumentů a svědectví pod názvem „Tenkrát v Chomutově ... Češi a Němci v květnu a červnu 1945“. V průběhu výstavy v regionálním týdeníku *Nástup* bylo zveřejněno stanovisko Klubu českého pohraničí Chomutov, další reakce na výstavu a stanovisko ředitele Oblastního muzea v Chomutově.

Své stanovisko k výstavě napsal předseda okresní rady KČP Chomutov Vladimír Šíma. Klub českého pohraničí (dále jen KČP) je vedený komunisty a je organizací s daleko největším počtem členů¹⁶⁸. Stanovisko k odsunu Němců měli takové, že se jednalo o vůli velmocí, a přitom první transporty, organizované podle regulí a pod sankcí Postupimské dohody vyjely, až když už byl skoro milion Němců ze země vyhnán¹⁶⁹.

V odezvě na výstavu o utrpení německých občanů po osvobození ČSR v květnu 1945 předsedy okresní rady KČP Chomutov Vladimíra Šímy poukazuje na to, že výstava předvádí chování „zlých“ Čechů v nejhorší podobě a nezabývá se třicátými lety, zábořem pohraničí a okupací republiky. Dále předseda uvádí podrobněji události před válkou a také následně po válce, když zmiňuje, že na našem území stále bojovaly skupiny werwolfů, které povraždily jak Čechy, tak i německé antifašisty, což zvyšovalo v lidech nenávist. Jako ospravedlnění pro vystěhování Němců je zmíněno poselství prezidenta Edvarda Beneše k Prozatímnímu národnímu shromáždění ČSR dne 28.10.1945, v kterém promluvil o „našich Němcích“ a následně autor konstatoval k odsunu to, že český národ se nemá za co omlouvat a může pouze odpustit. Závěrem autor dovozuje, že výstava je zamýšlena negativně tak, aby ovlivňovala mladou generaci, která nezažila události a nezná souvislosti, a činnost KPČ je skutečně opodstatněná¹⁷⁰.

Z další odezvy je zřejmé, že pisatelé požadují, aby byly na obdobných výstavách uváděny zločiny nacistů jak před válkou a v průběhu války s tím, že budou uvedeny následné zločiny

¹⁶⁸ PITHART, P. a P. PŘÍHODA. *Čítanka odsunutých dějin*. 1. vyd. Praha: Prago Media News, 1998. s. 22. ISBN 80-902240-5-9.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 25

¹⁷⁰ ŠÍMA, V. Komu to slouží? *Nástup*. 2007, roč. 16, č. 23. s. 4

páchané vůči Němcům v poválečném období a během divokého odsunu, aby nejspíše vytvářel dojem ospravedlnění, zadostiučinění a „práva“¹⁷¹.

K uvedenému zaujal ředitel Oblastního muzea v Chomutově Ing. Stanislav Děd stanovisko, v kterém podává vysvětlení, že výstava navazuje na předešlé projekty, zabývajícími se událostmi před válkou a za války (i když jsou tyto skutečnosti součástí výstavy). Výstava zaznamenává události v prvním období po osvobození a dokladuje průběh událostí vedoucí k odsunu Němců. Je uváděna role lounských partyzánů, které následně nahradila československá armáda, zřízení koncentračního tábora Sklárna a shromáždění na Jahnově hřišti s následným pochodem. Výstavu doprovází vzpomínky účastníků, dokumenty z vyšetřování a jiné doklady. Z obsahu je patrné, že všichni Němci nebyli henleinovci a všichni pováleční osídlenci pohraničí nebyli komunisté či rabovací gardy¹⁷².

Z těchto stanovisek je zřejmé, že určité dějinné skutečnosti jsou pro mnohé stále traumatem a snaží se, aby objasnění historických událostí nebylo předmětem událostí, ale určitým předělem, na který je lépe zapomenout. Na odezvě je patrné, že pro mnohé skupiny našich obyvatel je téma odsunu stále živé.

Ředitel Oblastního muzea v Chomutově v souvislosti s odezvou uvedl výstavy související nejenom s Němci, z kterých příkladem uvádíme výstavu z roku 2006 „Oběti komunistické moci v severočeském pohraničí v letech 1945 až 1947“ či podotýká, že je stálá expozice v Muzeu sasko-českého pohraničí v Marienbergu¹⁷³. Historie našeho regionu je natolik svázána s Němci, že jsou častými tématy výstav.

6.4 Odsun jako mediální a literární téma

Oblastní muzeum v Chomutově se nezbyvá jen výstavami, ale i publikační činností. Jedná se zejména o katalogy a publikace vydávané k tematicky zaměřeným výstavám a vlastivědný čtvrtletník Chomutovska. Z publikací můžeme uvést edici monografií obcí okresu Chomutov, včetně zaniklých obcí od historičky Zdeny Binterové. Od roku 1955 zaniklo v dnešním okrese Chomutov 37 obcí (budeme-li počítat Prunéřov, tak 38 obcí) v důsledku důlní, vodohospodářské a investiční činnosti (vodní nádrže, zřizování ochranných pásem, vybudování odkaliště). Dalších 19 obcí zaniklo z důvodu vysídlení po přestěhování obyvatel

¹⁷¹ *Nástup*. Chomutov: NOVINY CHOMUTOVSKA, spol. s r.o., 2007, č. 25. s. 5

¹⁷² DĚD, S. Ad: Předseda Klubu českého pohraničí - „Komu to slouží“. *Nástup*. 2007, roč. 16, č. 25. s. 5

¹⁷³ Tamtéž, s. 5

do jiných lokalit nebo po úmrtí posledních obyvatel. Ve vojenské oblasti Doupov rovněž došlo k zániku dalších obcí¹⁷⁴.

Z katalogů výstav můžeme uvést regionální osobnosti, případně občany německé národnosti, kteří v regionu působili, a významně se zapsali do podvědomí. Za poslední období byly výstavy v dosti velké míře věnovány německému kulturnímu dědictví. K nejvýznamnějším patří soubor výstav k 750 letům první písemné zmínky o Chomutovu, dále výstavy věnované významným rodákům, jako byl vědec a pedagog F. J. Gerstner, bratři Mannesmannové, největší hodinářská firma Jakob Kienzle, chomutovský starosta JUDr. Ernst Storch, významný archeolog a památkář dr. Anton Gnirs, regionalista Viktor Karell, skladatel Theodor Veidl, významný vědec, ředitel muzea, archivář a knihovník dr. Rudolf Wenisch. Dále můžeme uvést výstavy jako Německo-česká zemská řemeslnická a průmyslová výstava Chomutov 1913, Zločiny komunistické totality v severočeském pohraničí, Tenkrát v Chomutově, výstavu sdružení Antikomplex Zmizelé Sudety a Tragická místa paměti a nakonec výstavu o zaniklém městě Přisečnice¹⁷⁵.

V knihovně muzea jsou soustřeďovány knihy a periodika vztahující se k tomuto regionu. Součástí rozrůstajícího se knihovního fondu Oblastního muzea v Chomutově jsou publikace k různým tematickým okruhům, mezi které patří mj. odsun sudetských Němců, česko-německé vztahy. Muzeum se specializuje na dokumenty zaniklých obcí a česko-německých vztahů. Součástí knihovního fondu, který je každoročně doplňován o odbornou literaturu, jsou publikace zabývající se historií regionu a to nejen české, ale i zahraniční provenience. Knihovní fond muzea je doplňován o periodika, která poskytla krajanská sdružení v Německu. Jedná se o Heimat-Chronik. Komotauer Zeitung, Mei' Erzgebirg', Kaadner Heimatbrief, Erzgebirgische Heimatblätter a Sudetenland (Vierteljahreszeitschrift für Kunst, Literatur, Volkskultur und Wissenschaft).

¹⁷⁴ BINTEROVÁ, Z. Zaniklé obce okresu Chomutov. *Památky, příroda, život: Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska*. 1995, roč. 27, č. 2, s. 43-45. ISSN 0231-5076.

¹⁷⁵ DĚD, S. Kulturelles Erbe der Sudetendeutschen in einem tschechischen Regionalmuseum. *Mitteilungsblatt der Sudetendeutschen Landmannschaft: Neue Entwicklungen der Sudetendeutschen Heimatsammlungen*. 2012, č. 4, s. 25-42. ISSN 1437-5524.

ZÁVĚR

Po skončení druhé světové války a osvobození vlasti zůstala na našem území sovětská a americká armáda. Naše země byla plná migrantů a ustupujících německých vojsk. V této době musela naše vláda zajistit chod země a dalším z úkolů bylo vypořádání se s německým etnikem. Konsolidace situace byla zajištěna dekrety prezidenta Beneše a pomocí jiných zákonných ustanovení. V poválečné době byla českými obyvateli vyhrocena protiněmecká averze a začaly restrikce vůči německému obyvatelstvu. Tyto restrikce si vyžádaly nejednu oběť ze strany Němců. V této době byl dekrety prezidenta republiky zkonfiskován německý majetek, obyvatelé německé a maďarské národnosti byli zbaveni občanství a platil tzv. amnestijní zákon, který ospravedlňoval určité zločiny a trestné činy. Současně s konfiskací německého majetku probíhalo osídlování území po odsunutých Němcích, zejména v pohraničí.

V důsledku touhy po spravedlivé odplatě, kterou mnozí vzali do svých rukou, a s pomocí proklamací vládních činitelů byl zahájen divoký odsun německého obyvatelstva, který byl vykonáván jednotkami revolučních oddílů, Sboru národní bezpečnosti a československé armády. Divoký odsun byl provázen krádežemi a násilnostmi vůči německému obyvatelstvu, které mnohdy končily smrtí. Neorganizovaný odsun ukončila Postupimská konference za účasti SSSR, USA a Velké Británie, která v srpnu 1945 odsouhlasila přesídlení obyvatel německé národnosti do Německa. Transfery byly uskutečněny v souladu s danými podmínkami. Z ČSR mělo podle návrhu odejít 2,5 miliónu Němců. Vlakové soupravy s odsunutými Němci směřovaly do sovětského a amerického okupačního pásma. Celkově území českých zemí opustilo v období od května 1945 do jara 1951 přibližně tři miliony osob považovaných za Němce.

Chomutovsko po osvobození Rudou armádou muselo v první řadě konsolidovat neutěšenou situaci, neboť zde bylo ještě mnoho Němců, kteří se snažili uniknout do oblasti osvobozené americkou armádou. Činnost v pohraničí vyvíjeli i werwolfové. Zásadnější zlom nastal, když do pohraničí přišlo československé vojsko a byli dosazováni úředníci, aby zajistili státní správu. Postupně docházelo ke stabilizaci poměrů.

Německé obyvatelstvo na Chomutovsku bylo po skončení války vystaveno restrikcím. Nejdříve byli pěšími pochody vysídleni němečtí uprchlíci. Následoval divoký odsun německého obyvatelstva. Odsun probíhal pěšky anebo železničními transporty. Tragický byl pochod z Chomutova, z hřiště Jahnspielplatzu k německé hranici u Deutschneudorfu, při

kterém vojáci zabili desítky německých mužů. V bývalých zajateckých táborech byli internováni Němci před odsunem do Německa. V těchto táborech docházelo k mučení, týrání a popravám. Schválení Postupimské konference vedlo k organizovanému odsunu německého obyvatelstva včetně obyvatel z Chomutovska. Odsun probíhal podle stanovených podmínek. Výjimka platila zejména pro antifašisty a specialisty. Němci byli odváženi do sběrných táborů a následně odcházeli do Německa, anebo byli odsunuti vlakovými transporty.

Každý historický mezník má své místo. Jsou to místa paměti. Dnešní generací, která se snaží vnímat historii, jsou postupně tato místa odkrývána. Nejedná se jenom o historii vzdálenou, ale i historii posledních desetiletí. K snadnějšímu vnímání dějinných událostí napomáhají muzea, knihovny, různé organizace, ale i města a obce, které uskutečňují různé projekty, výstavy, besedy, semináře a jiné kulturní a společenské počiny. Díky těmto projektům, publikační činnosti, sdělovacím prostředkům, zveřejňováním prací historiků se zvyšuje povědomí, nejenom té nejmladší populace, o naší minulosti a kulturním dědictví.

Cílem práce je poukázat poválečnou historii německého obyvatelstva u nás z celkového hlediska, zejména události spojené s odsunem obyvatel německé národnosti, se stěžejním zaměřením na region Chomutovska. Současně se v další části práce zabývám vnímáním uvedených událostí s určitým odstupem a z pohledu těch, kteří tyto události zažili, měli k nim přímý vztah, případně je znali z vyprávění, anebo se s nimi seznámili za pomoci vydaných publikací a jiných sdělovacích prostředků. Prací jsem se snažil poukázat na vypořádání se s touto historickou etapou a jejím vnímáním z hlediska dnešního pohledu. Uvedené téma odsunu není zapomenuté, ale je i po desetiletí stále aktuální, neboť bývá předmětem diskuzí, námětem uměleckých děl, ale i předmětem jednání mezi našimi spoluobčany, ale též bývá projednáváno na politické úrovni.

Ve své práci jsem poukázal na snahu středoškolských studentů, poznat události související s odsunem německého obyvatelstva nejenom z učebnice dějepisu, ale konkrétně hovory s pamětníky a osobním poznáním míst paměti. Pokud by byla položena otázka, jak jsme se s událostmi odsunu vypořádali a co je možné učinit ve věci smíření, lze na to odpovědět tím, že je před námi stále mnoho možností řešení.

Především nejsou vyčerpány všechny způsoby zlepšující vzájemné vztahy, i když vzájemné vztahy se stále prohlubují. Spolupráce mezi naším státem a Německem jak na mezinárodní úrovni, ale i mezi obcemi a městy, se neustále rozvíjí. Z hlediska politického je důležité, aby události týkající se sudetských Němců se nestaly zdrojem vášní. Projednávání událostí, na které nemáme zcela shodný názor, by mělo probíhat s chladnou hlavou a nemělo by sloužit k využívání a ovlivňování veřejného mínění.

Téma odsunu je neustále z hledisek historiků a badatelů otevřené a nelze je v dnešní době jednoznačně ukončit, a proto ani předmětná práce nemůže uvést a podchytit veškeré události a souvislosti, neboť téma je příliš rozsáhlé a nemáme dostatek prostoru pro úplné zpracování. Z hlediska zpracování historických událostí mnoho badatelů a historiků stále zkoumá archivní materiály, pracují s různými podklady a snaží se zaznamenat události i z pohledu vzpomínek pamětníků. Z hlediska kulturního jsou vydávány nové publikace. Mohou to být odborné publikace, které bývají doplněny o další a další dochované podklady, skutečnosti a souvislosti. Dále umělecké romány, které vycházejí ze skutečných událostí. Ale i filmy, které na motivy příběhů z pohnuté doby poukazují na to, jak to tenkrát bylo a co se stalo. Povědomí o událostech odsunu nám také neustále mohou přinášet nejenom odborné časopisy, ale i jiná periodika.

Závěrem práce mohu uvést, že i když byla tehdejší doba těžká a traumatizující, přesto, a to zejména dnes, by měla být snaha pro vzájemné porozumění a naslouchání. Těmto snahám by měl být věnován dostatek prostoru.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

ARBURG, A. a STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. I., Češi a Němci do roku 1945 - Úvod k edici*, 1.vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8.

ARBURG, A. a STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osidlování*, 1.vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. ISBN 978-80-86057-71-2.

BENEŠ, Z. et. al. *Rozumět dějinám*, Praha: Gallery, s.r.o., 2002. ISBN 80-86010-55-4.

BINTEROVÁ, Z., et. al. *Dějiny Chomutova*, Chomutov: MěÚ Chomutov, OM Chomutov a Tiskárna AKORD Chomutov, s.r.o., 1997.

BINTEROVÁ, Z. Zaniklé obce okresu Chomutov. *Památky, příroda, život: Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska*. 1995, roč. 27, č. 2, s. 43-45. ISSN 0231-5076.

DĚD, S. Ad: Předseda Klubu českého pohraničí - „Komu to slouží“. *Nástup*. 2007, roč. 16, č. 25, s. 5.

HAHNOVÁ, E. *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*, 2. vyd. rozšířené, Ústí nad Labem: Albis international, 1999. ISBN 80-86067-38-6.

HOUŽVIČKA, V. (ed). *Odsun Němců z Československa 65 let poté*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. ISBN 978-80-7325-296-0.

KURAL, V., et. al. *„Sudety“ pod hákovým křížem*, 1. vyd., dotisk. Ústí nad Labem: Albis international, 2002. ISBN 80-86067-66-1.

MATĚJKA, O. *Tragická místa paměti*, Praha: Antikomplex, 2010. ISBN 978-80-904421-1-5

MERTO VÁ, K. *Chomutovsko 1945 -1948 (sborník dokumentů)*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1989. ISBN 80-7065-012-5.

MERTO VÁ, K. *Německý nacionalismus a fašismus na Chomutovsku, Dokumenty z let 1932 -1945*, 1. vyd., Praha: Tisková, ediční a propagační služba, s. p., 1990. ISBN 80-7065-055-9.

MERTO VÁ, K. Ztráty na životech kadaňských Němců v letech 1945-1948. *Památky, příroda, život: Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska*. 1998, roč. 30, č. 3, s. 86-93. ISSN 0231-5076.

Nástup. Chomutov: NOVINY CHOMUTOVSKA, spol. s r.o., 2007, č. 25.

- NOVOTNÝ, L. Dekrety, odsun sudetských Němců v historické paměti Čechů. *Naše společnost*. 2012, roč. 10, č. 2, s. 30-34. ISSN 1214-438X.
- PITHART, P. a P. PŘÍHODA. *Čítanka odsunutých dějin*. 1. vyd. Praha: Prago Media News, 1998. ISBN 80-902240-5-9.
- RAK, P. *CHOMUTOV 1252-2002*, Chomutov: Město Chomutov, 2002. ISBN 80-86067-63-7.
- RŮŽEK, V. Bývalý okres Chomutov 1945-1947 Odsun německého obyvatelstva. *Památky, příroda, život: Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska*. 1995, roč. 27, č. 1, s. 4-10. ISSN 0231-5076.
- RŮŽEK, V. Bývalý okres Chomutov 1945-1947 Odsun německého obyvatelstva. *Památky, příroda, život: Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska*. 1995, roč. 27, č. 2, s.35-42. ISSN 0231-5076.
- STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945 -1947*, 1. vyd., Praha: Academia nakladatelství Československá akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0328-2.
- STANĚK, T. *Perzekuce 1945*, 1. vyd., Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. ISBN 80-85241-99-4.
- STANĚK, T. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2005. ISBN 80-7285-062-8.
- ŠÍMA, V. Komu to slouží? *Nástup*. 2007, roč. 16, č. 23. s. 4.
- ŠKRÁBEK, J. *Včerejší strach*, 3. vyd. rozšířené, Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-838-X.
- VÍTEK, V. a VACHATA, Z. *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov: Vlastivědné muzeum v Chomutově, 1970.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

- DĚD, S. Kulturelles Erbe der Sudetendeutschen in einem tschechischen Regionalmuseum. *Mitteilungsblatt der Sudetendeutschen Landmannschaft: Neue Entwicklungen der Sudetendeutschen Heimatsammlungen*. 2012, č. 4, s. 25-42. ISSN 1437-5524.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Vladimír Lichtenberk

Obor: Sociální a mediální komunikace

Forma studia: kombinované

Název práce: Odsun Němců z Chomutovska

Rok: 2013

Počet stran textu bez příloh: 43

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 25

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 1

Počet internetových zdrojů: 0

Vedoucí práce: Mgr. Lukáš Novotný, M.A., Dr.